

Demokratiaohjelma 2025
Demokratiprogram 2025

Kansallinen demokratiaohjelma 2025 – väliraportti

Luonnos 23.8.2021

Sisällysluettelo

Johdanto.....	4
Tiivistelmä	4
Osallisuus ja uudenlainen vuorovaikutus.....	6
Edustuksellinen demokratia	6
Suora ja osallistuva demokratia.....	7
Hallinnon avoimuus, kuuleminen ja kansalaisyhteiskunta.....	8
Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatus ja nuorten osallisuus.....	8
Demokratiaohjelmaan sisältyvien hankkeiden toimeenpanon tilanne	10
1. Osallisuus ja uudenlainen vuorovaikutus	10
1.1. Hankkeiden toimeenpanon tilanne.....	10
Julkisen hallinnon strategia	10
Erätauco-dialogit.....	10
Oikeusministeriön demokratiapalkinto.....	12
Tulevaisuusselonteon valmisteluun liittyvät tulevaisuusdialogit	12
1.2. Uudet toimenpiteet ja/tai esitykset	13
2. Edustuksellinen demokratia	13
2.1. Hankkeiden toimeenpanon tilanne.....	13
Parlamentaarinen vaalityöryhmä	13
Varusmiesten laitosäänestys	14
Nuorten osallistuminen edustukselliseen demokratiaan.....	14
Aluevaalit.....	15
Sähköinen puolerekisteri.....	15
Vaali- ja puolerahoituksen kehittäminen	16
Vaalitiedotus.....	16
Vaalien turvallisuus ja resilienssin kehittäminen	17
2.2. Uudet toimenpiteet ja/tai esitykset	18
3. Suora ja osallistuva demokratia	18
3.1. Hankkeiden toimeenpanon tilanne.....	18
Kansalaisaloite ja eurooppalainen kansalaisaloite.....	18
Hyvinvointialueiden osallistumisoikeudet.....	18
Kunnallinen ja hyvinvointialueen kansanäänestys	19
Demokratiakokeilut.....	19
Kirjastot kansalaisvaikuttamisen foorumiksi	20
Kansalaisraadit ja -paneelit.....	20

3.2.	Uudet toimenpiteet ja/tai esitykset	21
4.	Hallinnon avoimuus, kuuleminen ja kansalaisyhteiskunta	22
4.1.	Hankkeiden toimeenpanon tilanne	22
	Avoimuusrekisteri ja julkisuuslain uudistus	22
	Säädösvalmistelun kuulemisindikaattorit	22
	Lasten ja nuorten kuuleminen	23
	Kansalaisjärjestöakatemia	24
	Demokratiaverkkopalveluiden kehittäminen	24
	OECD:n Civic Space Scan ja luottamusarvio	24
	Kansalaisyhteiskunnan toimintaedellytykset	25
	Vapaaehtoistoiminnan asema	26
4.2.	Uudet toimenpiteet ja/tai esitykset	26
5.	Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatus ja nuorten osallisuus	26
5.1.	Hankkeiden toimeenpanon tilanne	27
	Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatus	27
	Nuorten osallisuuden vahvistaminen	28
	Viranomaisten osaamisen lisääminen	28
	Vähemmistönuorten osallisuuden edistäminen	29
5.2.	Uudet toimenpiteet ja/tai esitykset	29
6.	Kansainvälinen ja EU-yhteistyö	29
6.1.	Pohjoismainen yhteistyö	29
6.2.	Euroopan tulevaisuutta käsittelevä konferenssi	30
6.3.	Euroopan unionin lakihankkeet	30
7.	Demokratiaohjelman vaikuttavuuden arviointi	30
8.	Valtioneuvoston periaatepäätöksen valmistelu	31

Johdanto

Pääministeri Sanna Marinin hallitusohjelman (2019)¹ tavoitteiden toimeenpanemiseksi käynnistetyn poikkihallinnollisen kansallisen demokraatiohjelman 2025 tavoitteena on edistää ihmisten osallisuutta ja uudenlaista vuorovaikutusta hallinnon ja kansalaisyhteiskunnan välillä. Ohjelman myötä osallisuus ja demokratia toimintatapana tuodaan julkishallinnon toiminnan keskiöön. Oikeusvaltion kehittämisen ja sisäisen turvallisuuden ministerityöryhmä hyväksyi demokraatiohjelman toimintasuunnitelman maaliskuussa 2020. Toimintasuunnitelma on päivittyvä.

Tässä väliraportissa tarkastellaan sitä, miten hallitusohjelmassa asetetut tavoitteet suomalaisen demokratian edistämiseksi ovat toteutumassa, ja millaisia toimia edelleen tarvitaan niiden loppuun saattamiseksi. Väliraportti toimii myös pohjana hallituskauden loppupuolella annettavan valtioneuvoston periaatepäätöksen valmistelulle. Periaatepäätöksessä on tarkoitus linjata tulevaisuuteen tähtäävistä toimenpiteistä demokratian ja osallisuuden kehittämiseksi kansallisen demokraatiohjelman havaintojen ja kokemusten perusteella.

Raportin luvuissa 1-5 käydään läpi kansallisen demokraatiohjelman toimenpiteiden tilanne. Ohjelman toimenpiteet keskittyvät nimensä mukaisesti kansalliselle tasolle, mutta laajemman viitekehyksen antamiseksi luvussa 6 käsitellään lyhyesti myös kansainvälistä- ja EU-yhteistyötä demokratian edistämiseksi. Raportin luvussa 7 ja 8 kerrotaan toimenpiteistä demokraatiohjelman vaikuttavuuden arvioimiseksi sekä valtioneuvoston periaatepäätöksen valmistelusta.

Tiivistelmä

Kansallinen demokraatiohjelma 2025 kattaa pääministeri Marinin hallitusohjelman lukuisat kansalaisyhteiskuntaa ja osallisuutta edistävät toimet. Se toimii sateenvarjona ministeriöiden demokratiaa edistäville hankkeille. Demokraatiohjelman kattoteemana on osallisuus ja uudenlainen vuorovaikutus, ja ohjelma koostuu seuraavien aihealueiden kokonaisuudesta: edustuksellinen demokratia, suora ja osallistuva demokratia, hallinnon avoimuus, kuuleminen ja kansalaisyhteiskunta, sekä demokratia- ja ihmisoikeuskasvatus ja nuorten osallisuus. Ohjelma sisältää lainvalmistelu- ja kehittämishankkeita sekä viestintätoimia (kuvio 1).

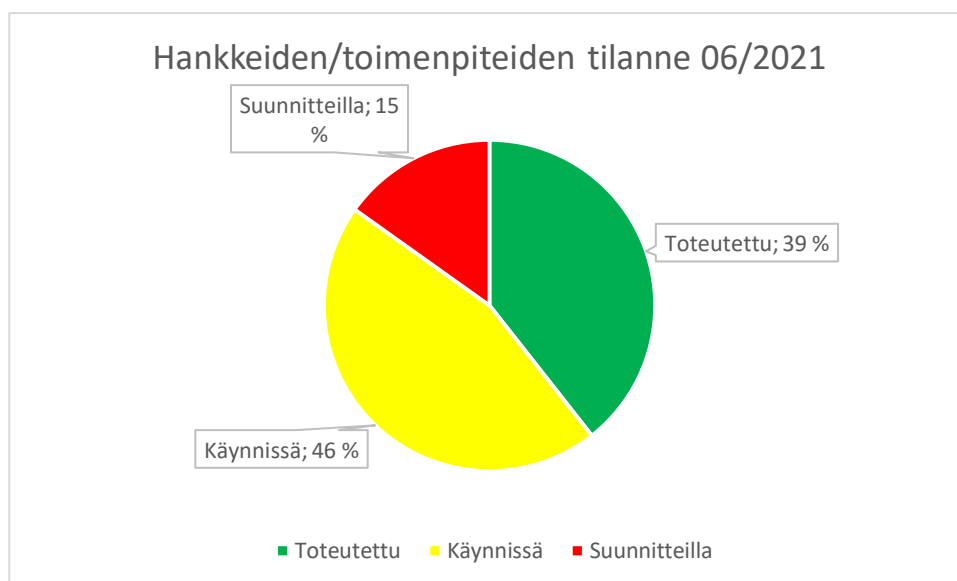
¹ <https://valtioneuvosto.fi/marinin-hallitus/hallitusohjelma>

Yksityiskohtaiset tavoitteet ja toimenpiteet

Osallisuus ja uudenlainen vuorovaikutus			
<p>Tavoite: Osallisuus ja demokratia ovat toimintatapana julkishallinnon toiminnan keskiössä</p> <p>Toimenpiteet: Tuodaan demokratia ja osallisuus julkisen hallinnon strategiaan, tehostetaan vuorovaikutusta ja edistetään osallistumismahdollisuuksia</p>			
<p>Edustuksellinen demokratia</p> <p>Varmistetaan turvalliset, oikeudenmukaiset ja luotettavat vaalit, jossa mahdollisimman moni käyttää äänioikeuttaan</p> <ul style="list-style-type: none"> • Selvitetään vaalilain ja vaalijärjestelmän uudistamistarpeita • Valmistellaan vaalilain muutokset maakuntavaalien osalta • Valmistellaan puoluelain muutos ja perustetaan sähköinen puolerekisteri • Arvioidaan vaalirahoituslain muutostarpeet • Selvitetään ja kokeillaan uusia tapoja äänestysaktiivisuuden lisäämiseksi • Toteutetaan toimenpiteitä vaalien turvallisuuden turvaamiseksi ja haitallisen vaalivaikuttamisen ehkäisemiseksi 	<p>Suora ja osallistuva demokratia</p> <p>Edistetään yhdenvertaista osallistumista vaalien välillä</p> <ul style="list-style-type: none"> • Selvitetään ja valmistellaan kansalaisaloitelakiin ja EU-kansalaisaloitelakiin liittyvät muutokset • Valmistellaan maakuntalain osallistumisoikeudet ja tuetaan niiden toimeenpanoa • Helpotetaan kunnallisten ja maakunnallisten kansanäänestysten järjestämistä • Tuetaan demokratiainnovaatioiden ja uusien osallistumismuotojen kokeiluja sekä niiden käytön laajentamista 	<p>Hallinnon avoimuus, kuuleminen ja kansalaisyhteiskunta</p> <p>Kehitetään valmistelun avoimuutta ja vuorovaikutteisuutta ja kansalaisyhteiskunnan toimintaedellytyksiä</p> <ul style="list-style-type: none"> • Valmistellaan sähköinen avoimuusrekisteri • Kehitetään ja otetaan käyttöön uusia kuulemismenetelmiä ja kehitetään kuulemiseen liittyvät indikaattorit • Tehostetaan hallinnon ja kansalaisyhteiskunnan välistä vuorovaikutusta ja kehitetään verkkodemokratiapalveluja • Edistetään valmisteluun ja päätöksentekoon liittyvän tietopohjan saatavuutta ja ymmärrettävyyttä • Selvitetään mahdollisuuksia tukea kansalaisjärjestöjen varainhankintaa ja purkaa kansalaistoimintaa häiritsevää byrokratiaa 	<p>Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatus ja nuorten osallisuus</p> <p>Turvataan riittävä osaaminen ja valmiudet yhdenvertaiselle osallistumiselle</p> <ul style="list-style-type: none"> • Tarkastellaan opetussuunnitelmia demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen osalta ja tuetaan niiden toimeenpanoa • Kehitetään demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta opettajankoulutuksessa ja opettajien täydennyskoulutuksessa • Lisätään viranomaisten tietoisuutta lasten ja nuorten osallistumisoikeuksista • Vahvistetaan nuorten yhdenvertaista osallisuutta ja hyviä väestösuhteita • Edistetään vapaaehtoistyössä tehdyn työpanoksen ja osaamisen tunnustamista ja tunnustamista
<p>● Valmistellaan parlamentaarisessa vaali-, puolue- ja kansalaisaloitetyöryhmässä</p>	<p>▲ Valmistellaan sote-uudistuksen yhteydessä</p>	<p>★ Valmistellaan demokratiaohjelman koordinaatiotyöryhmässä</p>	<p>■ Valmistellaan parlamentaarisessa avoimuusrekisterityöryhmässä</p>

Kuvio 1. Yhteenvedo kansallisen demokratiaohjelman toimintasuunnitelman yksityiskohtaisista tavoitteista ja toimenpiteistä.

Vaikka osa demokratiaohjelman hankkeista on koronapandemian johdosta hieman viivästynyt, pääosa linjatuista toimenpiteistä on kuitenkin saatu käynnistettyä ja ne etenevät suunnitellussa aikataulussa. Demokratiaohjelmaan on liitetty 23 toimenpidekokonaisuutta, jotka koostuvat yhteensä 66 hankkeesta tai toimenpiteestä. Näistä kesäkuuhun 2021 mennessä 26 on saatu valmiiksi, 30 on käynnissä ja 10 on suunnitteilla, mutta ei vielä käynnistynyt (kuvio 2).

Kuvio 2: Demokratiaohjelmaan sisältyvien hankkeiden toimeenpanon tilanne kesäkuussa 2021.

Osallisuus ja uudenlainen vuorovaikutus

Demokratiaohjelman yhtenä keskeisenä tavoitteena on, että demokratia ja osallisuus ovat jatkossa julkisen hallinnon toiminnan keskiössä. Demokratia ja osallisuus on kirjattu keskeisiksi lähtökohdiksi julkisen hallinnon kehittämistä 2020-luvulla ohjaavaan julkisen hallinnon strategiaan, joka julkistettiin joulukuussa 2020. Strategian lähtökohdana on, että hallintoa kannustetaan yhteistyössä toimimiseen ja ihmisiä rohkaistaan osallistumaan asioiden valmisteluun ja päätöksentekoon. Tämä tarkoittaa esimerkiksi kansalaisosallistumisen ottamista huomioon johtamisjärjestelmien kehittämisessä, virkamiesten osaamisen kehittämisessä sekä työkalujen ja hyvien osallistumiskäytäntöjen juurruttamista hallinnon toimintaan.

Julkisen hallinnon strategian rinnalla julkaistiin joulukuussa myös 2020 Avoimen hallinnon strategia². Sen visiona on, että avoin hallinto on suomalaisen yhteiskunnan keskeinen voimavara, joka rakentaa kansalaisten luottamusta, turvallisuutta ja uskoa tulevaisuuteen.

Demokratiaohjelman toisena merkittävänä toimenpiteenä osallisuuden lisäämisessä ja rakentavan keskustelukulttuurin edistämässä ovat olleet eri ministeriöiden ja muiden toimijoiden yhteistyönä toteutetut hankkeet ja toimenpiteet, esimerkiksi Erätauko-keskustelut, joihin jo tuhannet ihmiset ovat osallistuneet. Keskusteluja on järjestetty muun muassa ilmastolain ja tulevaisuuselonteon valmistelun yhteydessä sekä koronakriisiin liittyen. Jatkossa vuorovaikutteisia käytäntöjä on tarkoitus vakiinnuttaa osaksi hallinnon valmistelutyötä esimerkiksi virkamiehiä kouluttamalla. Myös oikeusministeriön Demokratiapalkinnon teemana vuonna 2020 oli uudenlaisen vuorovaikutuksen edistäminen. Yhteiskunnallista keskustelukulttuuria pyritään kehittämään muiden muassa Ylen monivuotisen Hyvin sanottu -hankkeen kautta.

Edustuksellinen demokratia

Suomen demokraattinen järjestelmä perustuu edustukselliseen demokratiaan³, jota täydentävät suoran ja osallistuvan demokratian menetelmät. Demokratiaohjelman tavoitteena on varmistaa turvalliset, oikeudenmukaiset ja luotettavat vaalit, joissa mahdollisimman moni käyttää äänioikeuttaan.

Varusmiesten äänestysmahdollisuuksien parantamiseksi vuoden 2021 kuntavaaleissa toimitettiin laitosäänestys ensimmäistä kertaa varuskunnissa. Väliaikaisen lain myötä varusmiespalvelusta tai naisten vapaaehtoista asepalvelusta suorittaville äänioikeutetuille järjestettiin äänestysmahdollisuus varuskunnissa koronapandemian aikana. Äänestyspaikkojen tuomisella lähelle varusmiehiä pyrittiin madaltamaan äänestyskynnystä ja edistämään vaalijärjestelmän toimivuutta. Oikeusministeriössä on tarkoitus aloittaa vuoden 2021 kuntavaalien jälkeen pysyväisluonteisen muutoksen valmistelu.

Koronapandemian aikana on lisäksi kokeiltu uusia äänestämisen järjestelyjä muun muassa mahdollistamalla äänestäminen ns. drive-in-menettyllä. Vaalitiedotusta on tehostettu laajentamalla monikanavaista ja -kielistä sekä kahdensuuntaista viestintää sekä panostamalla kansalaisjärjestöyhteistyöhön. Toimenpiteiden vaikuttavuutta tarkastellaan kuntavaalien jälkeen.

² <https://avoinhallinto.fi/avoimen-hallinnon-strategia/>

³ **Edustuksellisessa demokratiassa** äänioikeutetut kansalaiset valitsevat vaaleilla edustajat, jotka tekevät päätökset heidän puolestaan. **Suorassa demokratiassa** kansalaiset henkilökohtaisesti osallistuvat päätöksentekoon ilman välittäjiä tai edustajia esimerkiksi kansanäänestysten ja kansalaisaloitteiden kautta. **Osallistuvalla demokratialla** viitataan kansanvallan muotoon, jossa kansalaiset ovat tiiviisti keskustelemassa ja päättämässä paitsi poliittisesta agendasta myös varsinaisista asiakysymyksistä.

Eduskunta hyväksyi kesäkuussa 2021 hallituksen esityksen hyvinvointialueiden perustamista ja sosiaali- ja terveydenhuollon sekä pelastustoimen järjestämisen uudistusta koskevaksi lainsäädännöksi. Laki hyvinvointialueesta tuli voimaan 1.7.2021. Sen mukaan hyvinvointialueen ylimmän päätöksentekuelimen, aluevaltuuston, valinta suorilla vaaleilla vahvistaisi hallinnon kansanvaltaisia piirteitä. Aluevaalit on tarkoitus toimittaa vuodesta 2025 lukien samanaikaisesti kuntavaalien kanssa. Ensimmäiset aluevaalit järjestetään kuitenkin erillisinä 23.1.2022. Vaalien yhdistämisellä arvioidaan olevan positiivisia vaikutuksia äänestysaktiivisuuteen. Demokratiaohjelman puitteissa on tarkoitus laajasti viestiä aluevaaleista ja alueellisista osallistumisoikeuksista sekä järjestää koulutusta aluevaaleja hoitaville vaaliviranomaisille.

Valtioneuvosto asetti helmikuussa 2020 demokratiaohjelman yhteyteen parlamentaarisen työryhmän selvittämään vaalilain, puoluelain ja vaalirahoituslain sekä tarvittaessa muuta poliittista toimintaa koskevan lainsäädännön kehittämistarpeita. Parlamentaarisen työryhmän toimikautta on jatkettu vuoden 2021 loppuun saakka.

Demokratiaohjelman puitteissa on edistetty vaalihäirintään puuttumista ja viranomaisyhteistyötä sekä pyritty parantamaan vaalivarautumista. Puolueille ja viranomaisille on järjestetty koulutukset vaalivarautumisesta ja vaalihäirinnästä ja viranomaisyhteistyötä sosiaalisen median alustojen kanssa on tiivistetty. Verkko työkalu vaaliviranomaisten työn tueksi valmistuu syksyllä 2021. Syksyllä on tarkoitus asettaa työryhmä selvittämään vaalien resilienssin vahvistamista erilaisissa kriisitilanteissa.

Myös puolueen perustamista koskevia käytäntöjä on sujuvoitettu. Puoluelakia on muutettu niin, että puolueiden rekisteröimiseen tarvittavat kannatusilmoitukset voidaan kerätä verkossa. Puoluerkisteri.fi-verkkopalvelu julkistettiin tammikuussa 2021. Parlamentaarinen työryhmä on myös tehnyt alustavat linjaukset siitä, miten vaali- ja puolerahoituslainsäädäntöä voitaisiin päivittää, jotta se olisi aikaisempaa läpinäkyvämpää. Oikeusministeriön on tarkoitus käynnistää asiaa koskeva lainvalmistelu syksyllä 2021.

Suora ja osallistuva demokratia

Kansalaiset toivovat yhä enemmän osallistumisen mahdollisuuksia vaalien välillä. Demokratiaohjelmassa linjataankin, että yhdenvertaista osallistumista vaalien välillä tulee edistää. Suoria osallistumismahdollisuuksia on kuitenkin kehitettävä niin, että ne toimivat yhdessä edustuksellisen järjestelmän kanssa, ja niin, että ne eivät lisää osallistumisen eriarvoistumista.

Hallituksen esitys eduskunnalle hyvinvointialueiden perustamista ja sosiaali- ja terveydenhuollon sekä pelastustoimen järjestämisen uudistusta koskevaksi lainsäädännöksi annettiin eduskunnalle joulukuussa 2020 ja eduskunta hyväksyi esityksen kesäkuussa 2021. Laki hyvinvointialueesta tuli voimaan 1.7.2021. Lain mukaan kansalaiset saavat hyvinvointialueilla vastaavanlaiset osallistumisoikeudet kuin kunnissa, kuten vanhus-, vammais- ja nuorisovaltuustot. Alueellisten osallistumisjärjestelmien rakentaminen vaatinee jatkossa riittävää tukea ja viestintää, jotta niistä tulee mahdollisimman toimivat ja vaikuttavat. Hyvinvointialueissa säädetään myös hyvinvointialueen neuvoo-antavasta kansanäänestyksestä. Kansanäänestys voidaan toimittaa aluevaalien ja kuntavaalien yhteydessä ja kansanäänestysaloitteen tekemistä koskevaa säännöstä on modernisoitu, mikä helpottaa kunnallisten kansanäänestysten järjestämistä.

Kansalaispaneelit ja –raadit ovat esimerkki demokraattisesta innovaatiosta, jossa joukko tavallisia kansalaisia keskustelee syvällisen perehtymisen jälkeen yhteiskunnallisesta kysymyksestä ja tuottaa suosituksia päätöksentekijöille tai laajemmalle äänestäjäkunnalle. Demokratiaohjelman yhteydessä on toteutettu satunaisotannalla kootut kansalaisraadit ilmastolain valmisteluun sekä sananvapauteen ja maalittamiseen

liittyn. Digitaalisen kansalaisraatipalvelun valmistelu on aloitettu. Lisäksi Sitra on yhteistyössä demokraatiohjelman ja Suomen Kuntaliiton kanssa järjestänyt alueellisia demokraatiokokeiluja, joiden oppeja hyödynnetään ja jalkauttamista jatketaan osana demokraatiohjelman toimeenpanoa.

Hallinnon avoimuus, kuuleminen ja kansalaisyhteiskunta

Toimivan demokratian kulmakiviin kuuluu avoimesti toimiva hallinto, jossa kansalaisilla ja medialla on laaja pääsy julkisiin tietoihin ja asiakirjoihin. Demokraatiohjelman puitteissa valmistellaan parlamentaarisesti lakia avoimuusrekisteristä, jonka tavoitteena on tehdä lobbaaminen näkyväksi. Parlamentaarisen ohjausryhmän ja asiantuntijatyöryhmän valmisteleva mietintö, joka kirjoitetaan hallituksen esityksen muotoon, valmistuu lokakuussa 2021. Myös julkisuuslain ajantasaistamiseen tähtäävä työ on käynnistynyt. Voimassa olevaa julkisuus sääntelyä ajantasaistetaan siten, että tavoitteena on nykyistä selkeämpi ja toimivampi lainsäädäntö, joka edistää yhteiskunnan avoimuutta ja vastaa nyky-yhteiskunnan vaatimuksia.

Lasten ja nuorten osallistumisen ja kuulemisen kehittämistä on hallitusohjelmassa useita kirjauksia, joita toimeenpannaan poikkihallinnollisesti kansallisen demokraatiohjelman lisäksi myös valtakunnallisen nuorisotyön ja -politiikan ohjelman (VANUPO) sekä kansallisen lapsistrategian puitteissa. Demokraatiohjelmassa lisätään viranomaisten tietoisuutta lasten ja nuorten yhdenvertaiseen osallistumiseen liittyvistä oikeuksista, velvollisuuksista ja menetelmistä. Lisäksi oikeusministeriön demokraatiaverkkopalveluja kehitetään paremmin nuorille sopiviksi ja selvitetään, millaisia uusia työkaluja tai menetelmiä nuorten kuulemisen ja vuoropuhelun edistämiseksi voitaisiin kehittää.

Kansalaisyhteiskunnalla on keskeinen rooli toimivassa demokratiassa. Kansalaisyhteiskunnan toimintaedellytyksiä pyritään edistämään uudistamalla yhdistyslakia muun muassa niin, että yhdistysten hallinnollinen taakka pienenee, vastuita selkeytettäisiin ja mahdollistettaisiin kevyemmin rekisteröity toimintaryhmä, jonka hallinto voisi olla kokonaan verkossa. Tarkoitus on, että uudistettu yhdistyslaki tulisi voimaan kesällä 2022. Valtionavustustoiminnan kehittämis- ja digitalisointihankkeen tavoitteena puolestaan on kehittää entistä vaikuttavampi, tehokkaampi, läpinäkyvämpi ja yhdenmukaisempi valtionavustustoiminta. Tavoitteeseen päästään kehittämällä valtionhallinnolle vaihteittain yhteinen toimintamalli ja sitä tukevat verkkopalvelut. Tavoitteena on ottaa kokonaisuus käyttöön vuonna 2024.

Järjestöissä ja laajemmin kansalaisyhteiskunnassa tehtävän vapaaehtoistyön lisäämiseksi on käynnistetty hanke, jossa selvitetään vapaaehtoistyön tietopohjaa ja kehitetään ratkaisuja ja malleja vapaaehtoistyön tukemiseksi ja sen houkuttelevuuden lisäämiseksi. Lisäksi on käynnistetty Kansalaisjärjestöakatemia, jonka tavoitteena on vahvistaa virkamiesten kansalaisjärjestötoiminnan tuntemusta sekä lisätä yhteistä ymmärrystä, vuoropuhelua ja verkostoitumista hallinnon ja järjestötoimijoiden välillä.

Suomi tilasi OECD:ltä kaksi arviointia, jotka käsittelevät kansalaisyhteiskunnan tilaa ja luottamusta. Arviointien tulokset julkistettiin kesällä 2021, ja niiden toimenpidesuosituksen läpikäyntiä varten on perustettu työryhmä.

Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatus ja nuorten osallisuus

Kansalaisten tiedollisia ja taidollisia valmiuksia on tärkeä tukea, jotta he voisivat osallistua täysimääräisesti demokraattiseen toimintaan. Demokraatiohjelman puitteissa toteutetaan vuonna 2021 kartoitus sekä viestintä- ja koulutuskampanja demokraatia- ja ihmisoikeuskasvatuksen hyvien käytäntöjen kokoamiseksi ja levittämiseksi valtakunnallisesti. Demokraatia- ja ihmisoikeuskasvatusta opettajankoulutuksessa ja opettajien

täydennyskoulutuksessa on edistetty hankkeella, jossa on tuotettu aihetta koskevia opetuskokonaisuuksia, vahvistettu valtakunnallista yhteistyötä ja koordinaatiota sekä edistetty teemaan liittyvää tutkimusta. Vuonna 2022 on tarkoitus käynnistää pilottihankekokonaisuus, jonka tavoitteena on testata ja kehittää erilaisia demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen malleja kouluissa ja oppilaitoksissa.

Kirjastoista kansanvallan foorumeita -hankekokonaisuudessa kehitetään ja testataan konsepteja, joilla kirjastoista kehitetään keskustelemaan demokratian virtuaalisia ja fyysisiä kohtaamispaikkoja, osallisuuden edistäjiä ja kohtaamisten mahdollistajia. Kirjastojen yhteiskunnallinen rooli on vaikuttaa taustalla ja luoda niitä edellytyksiä, joita jokainen kansalainen tarvitsee osallistuakseen yhteiskuntaan ja yhteiskunnalliseen keskusteluun.

Lasten ja nuorten osallisuutta vahvistetaan demokratiaohjelmassa lukuisilla toimenpiteillä, joita sisältyy ohjelman kaikkiin viiteen teemakokonaisuuteen. Hallituskauden aikana esimerkiksi laaditaan ehdotus kansalaisaloitteen ja eurooppalaisen kansalaisaloitteen allekirjoittamisen ikärajaista. Oikeusministeriössä on käynnissä myös hanke, jonka yhtenä tavoitteena on lisätä etnisiin ja uskonnollisiin vähemmistöihin kuuluvien nuorten yhteiskunnallista osallisuutta luomalla vuoropuhelua nuorten ja päättäjien välille.

Demokratiaohjelmaan sisältyvien hankkeiden toimeenpanon tilanne

Toteutettu: toimenpide suoritettu/lähes valmis

Käynnissä: toimenpide käynnissä

Suunnitteilla: toimenpide käynnistetään myöhemmin

1. Osallisuus ja uudenlainen vuorovaikutus

Demokratiaohjelmassa linjattu tavoite: Osallisuus ja demokratia ovat toimintatapana julkishallinnon toiminnan keskiössä.

1.1. Hankkeiden toimeenpanon tilanne

❖ Toimenpidekokonaisuus 1

Julkisen hallinnon strategia

Toteutettu: Valtiovarainministeriö valmisteli yhteistyössä kuntien ja Suomen Kuntaliiton kanssa 1.12.2021 julkaistun julkisen hallinnon strategian⁴, jolla ohjataan koko suomalaisen julkisen hallinnon uudistamista. Siinä toimiva julkinen hallinto on tunnistettu keskeiseksi osaksi toimivan demokratian ja hyvinvointiyhteiskunnan turvaamista. Strategialla tuetaan valtion viranomaisten, kuntien ja tulevien hyvinvointialueiden omaa toimintaa sekä niiden välistä yhteistyötä ja työnjakoa. Strategia kannustaa julkista hallintoa myös laajentamaan ihmisten osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksia niin asioiden valmistelussa kuin päätöksenteossakin.

Suunnitteilla: Julkisen hallinnon strategian aluekierros, jolla strategian toimeenpanoa jalkautetaan, toteutetaan valtakunnallisesti vuoden 2021 aikana.

❖ Toimenpidekokonaisuus 2

Erätauko-dialogit

Toteutettu: Oikeusministeriö järjesti vuonna 2020 yhteensä 12 Erätauko-keskustelua yhteistyössä Erätauko-säätiön, eri ministeriöiden ja järjestöjen kanssa. [Erätauko-menetelmä](https://julkisenhallinnonstrategia.fi/) on kehitetty edistämään rakentavaa keskustelua yhteiskunnassa. Hankkeen tavoitteena oli löytää uusia, monistettavia, jatkuvia ja matalan kynnyksen tapoja parantaa nuorten osallistumista yhteiskunnalliseen päätöksentekoon sekä nuorten ja muiden väestöryhmien kuuntelemisen mahdollisuuksia paikallistasolla. Erätauko-keskusteluja on hyödynnetty muun muassa kansallisen demokratiaohjelman toimeenpanossa, julkisen hallinnon strategian valmistelussa sekä ilmastolain ja luonnonsuojelulain valmistelussa. Keskustelujen tavoitteena on ollut kuunnella ja ymmärtää

⁴ <https://julkisenhallinnonstrategia.fi/>

osallistujien erilaisia kokemuksia ja näkemyksiä valikoituihin teemoihin liittyen. Keskusteluja on hyödynnetty viranomaisten ja osallistujien vuoropuhelun välineenä.

Toteutettu: Etnisten suhteiden neuvottelukunnan ja Erätauko-säätiön kanssa on työstetty työkalu⁵, jonka avulla voidaan huomioida paremmin kielitaustaltaan erilaiset osallistajat keskusteluissa ja niiden suunnittelussa.

Toteutettu: Valtiovarainministeriön johdolla on järjestetty poikkeusajan dialogien sarja⁶, jossa on hyödynnetty Erätauko-menetelmää. Poikkeusajan dialogien tavoitteena on ollut tarjota kansalaisille ja yhteisöille mahdollisuus käydä rakentavaa keskustelua ja lisätä ymmärrystä siitä, millaista on elää Suomessa poikkeuksellisten olosuhteiden vallitessa. Keskustelutarjassa järjestettiin vuonna 2020 yhteensä 232 dialogia yhdeksänä keskustelupäivänä eri puolilla Suomea ja maailmaa. Keskusteluihin osallistui yli 1600 ihmistä eri ikäryhmistä ja ammateista. Dialogeja oli järjestämässä lähes 100 toimijaa eri puolilta yhteiskuntaa: järjestöjä, kuntia, ministeriöitä, uskonnollisia yhteisöjä, yrityksiä ja yksittäisiä kansalaisia. Dialogisarja jatkuu myös vuonna 2021. Dialogien järjestäjät ovat tarjonneet osallistujille mahdollisuuden käsitellä pandemiatilanteen nostattamia ajatuksia ja tuntemuksia sekä mahdollisuuksia käsitellä erilaisia tulevaisuusnäkömiä. Dialogien järjestäjät ovat osallistuneet myös laajemman tilannekuvan muodostamiseen tämänhetkisestä yhteiskunnastamme. Jokainen keskustelu on koottu yhteenvedoksi, joista yhdessä muodostuu moniulotteinen ja eritelty kokonaiskuva yhteiskunnastamme tämänhetkisestä olotilasta. Dialogien koordinoinnista, koosteen tekemisestä, julkaisemisesta ja välittämisestä valtion- ja kuntien hallintoon vastaavat DialogiAkademiat, Erätauko-säätiö, oikeusministeriö, Sitra ja valtiovarainministeriö.

Käynnissä: Valtiovarainministeriön joulukuussa 2020 julkaiseman Avoimen hallinnon strategian yhtenä tavoitteena on tuoda dialogit vahvemmin julkisen hallinnon toimintataivaksi ja vahvistaa vuorovaikutuksellista ammattitaitoa julkisella sektorilla. Tätä toimeenpannaan muun muassa erilaisten pilottien avulla ja välittämällä tietoa hyvistä käytännöistä. Osaamisen kehittymisen tueksi on tehty yhteistyötä myös tutkijoiden kanssa siitä, miten vuorovaikutus syntyy virtuaalisissa dialogeissa. Dialogien edistäminen on myös toinen valtiovarainministeriön teemoista Hyvin sanottu –kampanjassa.

Käynnissä: Oikeusministeriö, valtiovarainministeriö ja valtioneuvoston kanslia ovat liittyneet Yleisradion ja Erätauko-säätiön viisivuotiseen (2021-2026) Hyvin sanottu – kunnioittavasti keskusteleva Suomi -hankkeeseen. Hyvin sanottu -hanke perustuu Yleisradion vuonna 2020 tekemään taustaselvitykseen, jossa neljännes haastatelluista koki, ettei halunnut osallistua yhteiskunnalliseen keskusteluun keskustelukulttuurin tasosta johtuen. Hankkeen tavoitteena on kohottaa suomalaisen keskustelukulttuurin tasoa ja innostaa ihmisiä mukaan toisia kunnioittavaan, erilaisia näkemyksiä arvostavaan keskusteluun. Keskustelukulttuurin tason nostamisella vaikutetaan yhdenvertaisiin mahdollisuuksiin osallistua yhteiskunnalliseen keskusteluun ja halukkuuteen osallistua yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen.

Suunnitella: Erätauko-keskusteluja tullaan jatkossa myös järjestämään EU:n tulevaisuutta käsittelevän konferenssin⁷ yhteydessä.

⁵ <https://www.eratauko.fi/tyokalu/kohti-kielitietoisempaa-dialogia/>

⁶ <https://avoinhallinto.fi/dialogit/>

⁷ <https://www.europarl.europa.eu/news/fi/headlines/eu-affairs/20170219STO63247/keskustelu-euroopan-tulevaisuudesta>

Suunnitella: Oikeusministeriö tekee/teettää arvon siitä, miten Erätauko-dialogiin perustuvaa mallia voitaisiin laajemmin hyödyntää julkisen hallinnon toiminnassa (vuorovaikutuksen ja ymmärryksen lisääminen, säädösvalmistelu, strategiatyö, muu päätöksenteko).

❖ Toimenpidekokonaisuus 3

Oikeusministeriön demokratiapalkinto

Toteutettu: Oikeusministeriön 10 000 euron arvoinen demokratiapalkinto jaettiin kolmelle kansalaisyhteiskunnan toimijalle helmikuussa 2021, jolloin sen teemana oli uudenlaisen vuorovaikutuksen edistäminen⁸. Demokratiapalkinnon saivat **Plan International Suomi, Natur och Miljö rf** ja **Kehitysvammaisten Tukiliitto ry**. Plan International Suomen Muuttajat!-demokratiakasvatushankkeen Tyttöryhmä-koulutusohjelma palkittiin vaikuttamisfoorumin tarjoamisesta yhteiskunnallisesta vaikuttamisesta kiinnostuneille Suomeen muuttaneille tytöille ja nuorille naisille. Ympäristöjärjestö Natur och Miljö rf palkittiin yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen kannustamisesta ja sen tukemisesta erityisesti ympäristöasioissa. Kehitysvammaisten Tukiliitto ry:n Vahvistu vanhempana -kokemusasiantuntijatiimi palkittiin vertaistukitoiminnasta, jolla on lisätty yhteiskunnassa heikommassa asemassa olevien ihmisten osallisuutta. Toiminnalla on tuotu esiin vanhemmuuden moninaisuutta sekä luotu vuorovaikutusmahdollisuuksia sijoitettujen ja huostaan otettujen lasten vanhempien välille. Oikeusministeriön yhteistyökumppaneina toimivat valtioneuvoston kanslia, valtiovarainministeriö, Suomen Kuntaliitto ja Suomen itsenäisyyden juhlarahasto Sitra. Demokratiapalkinnon 2020 raatiin kuuluivat viestinnän professori Anu Kantola, artisti Signmark, Marko Vuoriheimo sekä somevaikuttaja Maiju Voutilainen.

❖ Toimenpidekokonaisuus 4

Tulevaisuusselonteon valmisteluun liittyvät tulevaisuusdialogit

Toteutettu: Valtioneuvoston kanslia käynnisti keväällä 2020 seuraavan tulevaisuusselonteon valmistelun. Osana valmistelutyötä valtioneuvoston kanslia järjesti yhteistyössä Erätauko-säätiön kanssa 50 dialogia Suomen tulevaisuudesta⁹. Dialogeissa keskusteltiin Suomen tulevaisuudesta Erätauko-menetelmän avulla ja pyrittiin syventämään ymmärrystä Suomen tulevaisuuden tärkeimmistä kysymyksistä. Valtioneuvoston kanslia pyrki kutsumaan dialogeihin eri sukupolvien ja sukupuolten edustajia, ja erityisesti nuoria osallistujia. Keskusteluihin haluttiin mukaan mahdollisimman erilaisista taustoista tulevia ja erilaista arkea eläviä, kuten esimerkiksi vähemmistöjen edustajia. Tavoitteena oli, että erityisesti he, jotka yleensä eivät syystä tai toisesta osallistu yhteiskunnalliseen keskusteluun, tulisivat mukaan pohtimaan Suomen tulevaisuutta. Taustalla vaikutti myös Sanna Marinin hallituksen lupaus edistää uudenlaista vuorovaikutusta kansalaisten kanssa. Lupausta edistetään etsimällä ja kokeilemalla uusia vuorovaikutustapoja. Viimeinen keskustelu viidenkymmenen dialogin sarjasta käytiin 6.4.2021 koulutuskeskus Salpauksen maahanmuuttajataustaisten opiskelijoiden kanssa. Keskustelujen sisällöt otetaan huomioon tulevaisuusselonteon valmistelussa.

Hanke vaikuttavan ja kokonaisvaltaisen maahanmuuttopolitiikan laatimiseksi

⁸ <https://oikeusministerio.fi/demokratiapalkinto>

⁹ <https://vnk.fi/-/tulevaisuusdialogeissa-keskusteltiin-seuraavien-sukupolvien-suomesta>

Käynnissä: Sisäministeriö on kesäkuussa 2021 asettanut hankkeen, jonka tehtävänä on määritellä pitkän aikavälin tavoitteet Suomen kokonaisvaltaiselle maahanmuuttopolitiikalle.

Maahanmuutosta on tullut pysyvä osa Suomen kehitystä, ja sen odotetaan lisääntyvän tulevina vuosina. Kokonaisvaltaisella maahanmuuttopolitiikalla sisäministeriö haluaa koota yhteen eri toimijoiden vastualueet ja asettaa niille yhtenäiset pitkän aikavälin tavoitteet. Tämä tehdään yhteistyöllä ja uudenlaisia menetelmiä kokeilemalla. Sisäministeriö on hankkeessa koordinoivassa roolissa.

Suuntaviivoja työlle on saatu laajasta sidosryhmäkyselystä, jonka sisäministeriön maahanmuutto-osasto toteutti keväällä 2021. Kyselyssä laajaa ja monipuolista joukkoa yhteiskunnallisia toimijoita pyydettiin kertomaan näkemyksiään esimerkiksi siitä, millaista maahanmuuttopolitiikkaa Suomi tarvitsee, mitä siinä tulisi priorisoida ja millaisia konkreettisia toimenpiteitä vaaditaan.

Hankkeessa selvitetään maahanmuuttoon kohdistuvia odotuksia, maahanmuuttopolitiikan kehityskohteita sekä Suomen että maahanmuuttajien tarpeita. Hankkeen tavoitteena on käydä aktiivista vuoropuhelua eri sidosryhmien kanssa ja tarjota niille mahdollisuuksia osallistua ja vaikuttaa työhön.

Hanke on kaksivuotinen, ja sen toimikausi päättyy 30.6.2023.

Suunnitteilla: Hankkeen tavoitteena on määritellä pitkän aikavälin tavoitteet Suomen kokonaisvaltaiselle maahanmuuttopolitiikalle. Tämä toteutetaan laajassa yhteistyössä eri tahojen kanssa.

Hankkeen alkuvaiheessa kootaan kattavasti asiantuntijoiden, viranomaisten ja tutkijoiden näkemyksiä Suomen maahanmuuttopolitiikan kehittämiseksi. Näkemyksiä kerätään hyvin laajasti mm. kyselyillä, työpajoissa, webinaareissa ja tapaamisissa.

Hankkeeseen on nimetty palvelumuotoilija ideoimaan ja toteuttamaan uusia tapoja toteuttaa osallistavia menetelmiä. Lisäksi osallistamismenetelmien kehittämisessä hanketta tukevat ammattikorkeakoulu Laurean palvelumuotoiluopiskelijat. Parhaista osallistamismenetelmistä viestitään laajasti sisäministeriön lisäksi koko valtioshallinnossa.

1.2. Uudet toimenpiteet ja/tai esitykset

[täydennetään lausuntokierroksen ja kuulemisten perusteella]

2. Edustuksellinen demokratia

Demokratiaohjelmassa linjattu tavoite: Varmistetaan turvalliset ja luotettavat vaalit, joissa mahdollisimman moni käyttää äänioikeuttaan.

2.1. Hankkeiden toimeenpanon tilanne

❖ Toimenpidekokonaisuus 5

Parlamentaarinen vaalityöryhmä

Käynnissä: Valtioneuvosto asetti 20.2.2020 demokratiaohjelman yhteyteen parlamentaarisen työryhmän selvittämään vaalilain, puoluelain ja vaalirahoituslain sekä tarvittaessa muuta poliittista toimintaa koskevan

lainsäädännön kehittämistarpeita¹⁰. Kuntavaalien valmistelusta aiheutuneen kokoustaun vuoksi työryhmän toimikautta on jatkettu 31.12.2021 saakka. Työryhmä on toistaiseksi käsitellyt vaali- ja puoluerahoitukseen liittyviä asioita (ks. toimenpidekokonaisuus 8), sekä aloittanut vaalijärjestelmän uudistustarpeiden tarkastelun. Työryhmässä käsitellään syksyn 2021 aikana lisäksi äänestysaktiivisuuden lisäämiseen tähtääviä toimia sekä kansalaisaloitteen ja eurooppalaisen kansalaisaloitteen allekirjoittamisen ikärajoja.

Varusmiesten laitosäänestys

Toteutettu: Vaalilain 9 § ja 46 § on väliaikaisesti muutettu¹¹. Lakimuutoksen nojalla vuoden 2021 kuntavaaleissa toimitettiin laitosäänestys Puolustusvoimien varusmieskoulutusta antavien joukko-osastojen varuskunnissa ja Rajavartiolaitoksen varusmieskoulutusta antavissa yksiköissä. Covid-19-pandemian seurauksena varusmieskoulutuksen aikataulutusta on jouduttu järjestämään osin tavanomaisesta poikkeavalla tavalla. Aikataulutusta koskevat muutokset saattaisivat vaikuttaa joidenkin varusmiespalvelusta tai naisten vapaaehtoista asepalvelusta suorittavien äänioikeutettujen yhdenvertaisten äänestysmahdollisuuksien toteutumiseen ilman koulutuksen aikataulutuksessa tehtäviä järjestelyitä tai kuljetusten järjestämistä äänestyspaikoille. Laitosäänestyksen toimittaminen varuskunnissa vuoden 2021 kuntavaaleissa mahdollisti varusmiespalvelusta tai naisten vapaaehtoista asepalvelusta suorittavien varuskunnassa laitosäänestysajankohtana saapuvilla olevien äänioikeutettujen äänestämisen varuskunnan alueella ilman heille suunnattuja erillisiä kuljetus- ja aikataulujärjestelyitä. Äänestyspaikkojen tuomista lähelle varusmiehiä on muutenkin syytä edistää. Se madaltaa äänestyskynnystä ja edistää vaalijärjestelmän toimivuutta. Nuorten ja erityisesti varusmiesikäisten nuorten miesten äänestysaktiivisuuden lisääminen edellyttää konkreettisia toimia ja panostuksia äänestämisen helppouteen ja nuorille tulee taata yhdenvertainen mahdollisuus yhteiskunnalliseen osallistumiseen myös varusmiespalveluksen aikana. Laki tuli voimaan 24.5.2021, ja sen on tarkoitus olla voimassa 30.06.2021 saakka.

Suunnitteilla: Oikeusministeriössä on tarkoitus aloittaa vuoden 2021 kuntavaalien jälkeen pysyväisluonteisen muutoksen valmistelu, jonka aikana voitaisiin tarkemmin selvittää tarkoituksenmukaisin tapa toteuttaa varusmiesten äänestysmahdollisuuksien turvaaminen. Valmistelussa voitaisiin ottaa huomioon myös vuoden 2021 kuntavaaleissa saadut kokemukset varusmiesten laitosäänestyksestä.

Nuorten osallistuminen edustukselliseen demokratiaan

Käynnissä: Oikeusministeriö selvittää lasten ja nuorten näkemyksiä osallistumiseen ja vaikuttamiseen liittyvistä kysymyksistä vuoden 2021 aikana Nuortenideat.fi-verkkopalvelussa julkaistun avoimen kyselyn¹² sekä nuorten raatien ja työpajojen avulla. Kyselyn, raatien ja työpajojen tuloksia on tarkoitus käyttää parlamentaarisen vaalityöryhmän työskentelyssä ja ministeriöiden muussa valmistelutyössä nuorten osallisuuden edistämiseksi.

❖ Toimenpidekokonaisuus 6

¹⁰ <https://oikeusministerio.fi/hanke?tunnus=OM034:00/2019>

¹¹ https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Sivut/HE_60+2021.aspx

¹² <https://oikeusministerio.fi/-/kysely-nuorille-kansalaisaloitteen-ikarajasta-osallistumisesta-ja-demokratiasta>

Aluevaalit

Toteutettu: Hallituksen esitys eduskunnalle hyvinvointialueiden perustamista ja sosiaali- ja terveydenhuollon sekä pelastustoimen järjestämisen uudistusta koskevaksi lainsäädännöksi sekä Euroopan paikallisen itsehallinnon peruskirjan 12 ja 13 artiklan mukaisen ilmoituksen antamiseksi (HE 241/2020)¹³ annettiin 8.12.2020. Hyvinvointialueen ylimmän päätöksentekuelimen, aluevaltuuston, valinta suorilla vaaleilla vahvistaisi hallinnon kansanvaltaisuutta. Kansanvaltaisuuden vahvistuminen tapahtuisi erityisesti verrattuna nykyisiin kuntayhtymiin, joissa kunnan asukkaiden demokraattinen päätöksentekijöitä koskeva valinta on välillistä. Nykyisten kuntayhtymien toiminnan siirto aluevaaleilla valitun hyvinvointialueen hallintoon vahvistaisi asukkaiden vaikutusmahdollisuuksia nykyiseen nähden. Aluevaalit olisi tarkoitus toimittaa vuodesta 2025 lukien samanaikaisesti kuntavaalien kanssa. Ensimmäiset aluevaalit järjestettäisiin kuitenkin erillisinä 23.1.2022. Vaalien yhdistämisellä voisi olla positiivisia vaikutuksia äänestysvilkkauteen.

Suunnitteilla: Eduskunta hyväksyi hallituksen esityksen kesäkuussa 2021, ja demokratiaohjelman puitteissa on tarkoitus laajasti viestiä aluevaaleista ja osallistumisoikeuksista sekä järjestää koulutusta aluevaaleja hoitaville vaaliviranomaisille.

❖ Toimenpidekokonaisuus 7

Sähköinen puolerekisteri

Toteutettu: Hallituksen esitys puoluelain (HE 118/20209 vp) 3 §:n muuttamiseksi hyväksyttiin 27.11.2020. Puoluelakia (904/2020) muutettiin siten, että hakemuksen yhdistyksen rekisteröimisestä puolerekisteriin voi tehdä myös oikeusministeriön ylläpitämässä verkkopalvelussa (puolerekisteri.fi). Samalla mahdollistettiin puolueen rekisteröimiseen vaadittavien kannatusilmoitusten kerääminen sähköisesti.¹⁴

Toteutettu: Puolueen rekisteriöintiin ja kannatusilmoitusten keräämiseen tarkoitettu, oikeusministeriön ylläpitämä puolerekisteri.fi-verkkopalvelu avattiin 1.1.2021¹⁵. Palvelussa yhdistys voi tehdä rekisteröintihakemuksen puolueeksi sekä kerätä puolueen rekisteröimiseen vaadittavia kannatusilmoituksia. Toukokuuhun 2021 mennessä kaksi puoluetta on palvelussa kerännyt tarvittavat 5000 kannatusilmoitusta.

¹³ <https://finlex.fi/fi/esitykset/he/2020/20200241>

¹⁴ <https://vaalit.fi/hankkeet?tunnus=OM021:00/2019>

¹⁵ <https://puolerekisteri.fi/>

❖ Toimenpidekokonaisuus 8

Vaali- ja puoluerahoituksen kehittäminen

Käynnissä: Parlamentaarinen vaalityöryhmä on tehnyt alustavat linjauksensa siitä, miten vaali- ja puoluerahoituslainsäädäntöä tulisi kehittää, jotta se olisi aikaisempaa toimivampaa ja läpinäkyvämpää. Oikeusministeriö aloittanee asiaa koskevan lainvalmisteluprosessin syksyllä 2021.

❖ Toimenpidekokonaisuus 9

Vaalitiedotus

Toteutettu: Oikeusministeriö, valtioneuvoston kanslia ja Huoltovarmuuskeskus käynnistivät 20.5.2020 yhteisen valtakunnallisen viestintäkampanjan, jonka teemana oli ”Suomessa on luotettavat vaalit – Käytä ääntäsi”. Kuntavaalien alla toteutettu kampanja kannusti käyttämään demokraattista oikeutta äänestää vaaleissa sekä rohkaisi keskustelemaan, osallistumaan ja antamaan tilaa toisten mielipiteille. Kampanjan tarkoituksena oli torjua mahdollista vaaleihin liittyvää disinformaatiota muistuttamalla medialukutaidon tärkeydestä ja ohjaamalla luotettavan viranomaistiedon äärelle. Kampanja myös muistutti terveysturvallisuudesta äänestettäessä. Kampanjan kasvoina olivat toimittaja Pirjo Nuotio, hyväntekijä Heikki Hursti, näyttelijä Sara Parikka ja koripallomaajoukkueen päävalmentaja Henrik Dettmann. Viestintäkampanja näkyi laajasti televisiossa, radiossa, verkossa ja printtimediassa. Kampanja toteutettiin kaksikielisenä, ja siinä käytetään myös englantia sekä yleisimmin Suomessa puhuttuja vieraita kieliä.

Toteutettu: Oikeusministeriö, Etnisten suhteiden neuvottelukunta (ETNO) ja maahanmuuttajajärjestöjen kattojärjestö Moniheli ry tuottivat yhteisen vaalitiedotus- ja koulutuskampanjan maahan muuttaneille. Kampanjan tavoitteena oli levittää tietoa vaaleista, puolueista ja terveysturvallisesta äänestämisestä järjestöverkostojen kautta¹⁶. ETNO tuotti lisäksi vaalimateriaaleja vieraskielisille tavoitteenaan lisätä tietoa kuntavaaleista. Materiaalit tuotettiin suomen ja ruotsin kielen lisäksi Suomessa viidellä yleisemmin puhutulla vieraalla kielellä (englanti, venäjä, viro, arabia ja somali). Visuaalisten materiaalien avulla monikielisiä kuntalaisia kannustettiin vaikuttajiksi ja äänestäjiksi vuoden 2021 kuntavaaleissa. Aineistot tukevat kansallisen demokratiaohjelman tavoitetta lisätä maahanmuuttajien ja monikielisten kuntalaisten äänestysaktiivisuutta ja asettumista ehdolle kuntavaaleissa.¹⁷ Järjestöt, kunnat ja vaikuttajat voivat hyödyntää aineistoja ja lisätä niiden avulla tietoa kuntavaaleista ja vaikuttamisesta kunnissa.

Toteutettu: Oikeusministeriö on aikaisempien vaalien tapaan tuottanut vuoden 2021 kuntavaaleissa laajoja vaalitietoaineistoja vaalit.fi-sivustolle. Ne sisältävät mm. vaalitietoa yli kahdellakymmenellä kielellä, sekä selkokielisiä ja audiovisuaalisia aineistoja. Tämän lisäksi on tuotettu materiaaleja näkö- ja kuulovammaisille. Kaikille nuorille esikertaa äänestäville lähetettiin niin sanottu nuorten kirje ja myös äänioikeuden saaneet maahanmuuttajat saivat kirjeen äänioikeudesta ja äänestämisestä.¹⁸ Lisäksi oikeusministeriö järjesti 2.6.2021 ensimmäistä kertaa Jodel-keskustelufoorumin Kysy mitä tahansa -tapahtuman yhteistyössä Jodelin kanssa.

¹⁶ <https://www.moniheli.fi/toiminta-activities/demokratia-democracy/2021/>

¹⁷ <https://oikeusministerio.fi/etno-materiaalit>

¹⁸ <https://vaalit.fi/kuntavaalit>

Tapahtuman tavoitteena oli tavoittaa nuoria äänestäjiä. Tilaisuudessa Jodelin käyttäjien eli jodlaajien oli mahdollista kysyä kuntavaaleihin liittyviä kysymyksiä oikeusministeriön vaaliasiantuntijoilta.¹⁹

❖ Toimenpidekokonaisuus 10

Vaalien turvallisuus ja resilienssin kehittäminen

Käynnissä: Demokratiaohjelman puitteissa toteutetaan 1.12.2020-30.11.2021 Euroopan unionin REC-ohjelman (Rights, Equality and Citizenship) rahoittama **vaaleja ja viranomaisyhteistyötä vahvistava Vaalipooli-hanke**.²⁰ Hankkeen tavoitteena on edistää viranomaisyhteistyötä ja yhteistyötä sosiaalisen median alustojen kanssa vaalihäirintään puuttumisessa ja vaalivarautumisen parantamisessa. Oikeusministeriön vastuulla olevat hankkeen käytännön toiminnot ovat 1) verkkotyökalun toteuttaminen vaaliviranomaisten työn tueksi, 2) viranomaisten ja puolueiden kouluttaminen vapaiden ja oikeudenmukaisten vaalien edistämisestä, sekä 3) osallistuminen vaalivarautumiseen liittyvään EU-yhteistyöhön. Hanke myös tukee OM:n koordinoimaa Vaalivarautumisen yhteistyöryhmää, joka mm. seuraa vaalihäirintään ja vaalien turvallisuuteen liittyvää kansainvälistä keskustelua ja kehitystä²¹. Vaalipooli-hanke on edennyt hankesuunnitelman ja -aikataulun mukaan. Puolueille ja viranomaisille on järjestetty koulutukset vaalivarautumisesta ja vaalihäirinnästä. Verkkotyökalu vaaliviranomaisten työn tueksi valmistuu syksyllä. Samaan aikaan Euroopan komissio valmistelee alustayhtiöiden disinformaatiota koskevien käytännesääntöjen uudistamista osana Euroopan demokratiatoimintasuunnitelman toimeenpanoa.

Toteutettu: Vaalit vaikuttavat keskeisesti siihen, miten hyvin demokraattinen järjestelmä toimii. Koronapandemia on globaalisti vaikuttanut vaalien siirtämissiin ja vaalijärjestelyihin. Suomessa oikeusministeriö ja paikalliset vaaliviranomaiset ovat tehneet lukemattomia **toimia kuntavaalien terveysturvalliseksi toteuttamiseksi Suomessa**. Kuntavaalit siirrettiin vaalilain muutoksella (HE 33/2021) huhtikuusta kesäkuulle 2021, jotta vaalit voitaisiin järjestää turvallisemmin²². Samalla ennakoäänestysaikaa pidennettiin kahden viikon mittaiseksi. Myös varusmiehille mahdollistetaan laitosäänestys vaalilain tilapäisellä muutoksella (ks. kohta 3.2). Rokoteasetusta muutettiin niin, että kesäkuun kuntavaalien kotiäänestyksestä huolehtivat vaalitoimitsijat ja laitosäänestyksen toimittavat vaalivirkailijat voidaan rokottaa koronavirusta vastaan²³. Oikeusministeriö on lisäksi laatinut yksityiskohtaiset ohjeet vaaliviranomaisille terveysturvallisten vaalien järjestämisestä²⁴. Vaaliviranomaisille on järjestetty virtuaalisia vaaliklinikoita, joihin on osallistunut satoja vaalivirkailijoita. Myös äänestäjille on laadittu ohjemateriaaleja²⁵. Vaali- ja puoluelainsäädäntöä käsittelevä parlamentaarinen työryhmä esitti, että oikeusministeriö asettaisi työryhmän selvittämään, miten vaalien resilienssiä voitaisiin jatkossa vahvistaa erilaisissa kriisitilanteissa. Oikeusministeriö on asettamassa työryhmän alkusyksystä 2021.

Käynnissä: Aalto-yliopisto toteuttaa oikeusministeriön rahoittaman **Elebot2021-tutkimushankkeen**, jonka tavoitteena on tuottaa tietoa siitä, miten sosiaalisessa mediassa toimivilla automaattisilla tileillä eli boteilla pyritään vaikuttamaan vaaleihin. Vuonna 2019 eduskunta- ja EP-vaalien alla Aalto-yliopisto toteutti vastaavan

¹⁹ <https://oikeusministerio.fi/-/oikeusministerio-mukana-jodel-keskustelufoorumin-kuntavaaleihin-liittyvassa-tilaisuudessa>

²⁰ <https://oikeusministerio.fi/hanke?tunnus=OM080:00/2020>

²¹ <https://oikeusministerio.fi/hanke?tunnus=OM026:00/2020>

²² <https://valtioneuvosto.fi/paatokset/paatos?decisionId=0900908f8071bb11>

²³ <https://vaalit.fi/-/1410853/asetusmuutos-vaalivirkailijoiden-rokottaminen-voidaan-aloittaa>

²⁴ <https://vaalit.fi/ohjeita-vaaliviranomaisille-kuntavaaleissa>

²⁵ <https://vaalit.fi/koronaohjeita-aanestajille>

Elebot-hankkeen, jossa kerättiin ja analysoitiin vuoden 2019 eduskunta- ja europarlamenttivaaleihin liittyvää Twitterin tuottamaa dataa bottien ja sitä kautta asiattomien vaikutusyritysten tunnistamiseksi. Analyysi toistetaan vuoden 2021 kuntavaalien yhteydessä.

Käynnissä: Oikeusministeriö on lisäksi käynnistänyt hankkeen, jossa Aalto-yliopiston ja Turun yliopiston tutkijat tutkivat **koronapandemian vaikutuksia kesäkuun 2021 kuntavaaleihin**. Tutkimustuloksia hyödynnetään vaalien resilienssin kehittämisessä.

2.2. Uudet toimenpiteet ja/tai esitykset

[täydennetään lausuntokierroksen ja kuulemisten perusteella]

- Vaalien resilienssiä koskevan selvitysryhmän asettaminen

3. Suora ja osallistuva demokratia

Demokratiaohjelmassa linjattu tavoite: Edistetään yhdenvertaista osallistumista vaalien välillä.

3.1. Hankkeiden toimeenpanon tilanne

- ❖ Toimenpidekokonaisuus 11

Kansalaisaloite ja eurooppalainen kansalaisaloite

Käynnissä: Parlamentaarisen vaalityöryhmän yhtenä tehtävänä on laatia ehdotus kansalaisaloitteen ja eurooppalaisen kansalaisaloitteen allekirjoittamisen ikärajaista nuorten yhteiskunnallisen osallisuuden vahvistamiseksi ja arvioida tarpeet kansalaisaloitejärjestelmän kehittämiseksi myös muilta osin. Työryhmä käsittelee asiaa syksyllä 2021 ja antaa mietintönsä asiasta vuoden loppuun mennessä. Tämän jälkeen oikeusministeriö käynnistää mahdollisen lainvalmistelun työryhmän esityksen pohjalta. Työryhmän työn tueksi oikeusministeriö selvittää lasten ja nuorten näkemyksiä osallistumiseen ja vaikuttamiseen liittyvistä kysymyksistä Nuortenideat.fi-verkkopalvelussa julkaistun avoimen kyselyn sekä nuorten raatien ja työpajojen avulla (ks. myös toimenpidekokonaisuus 5).

- ❖ Toimenpidekokonaisuus 12

Hyvinvointialueiden osallistumisoikeudet

Toteutettu: Hallituksen esitys eduskunnalle hyvinvointialueiden perustamista ja sosiaali- ja terveydenhuollon sekä pelastustoimen järjestämisen uudistusta koskevaksi lainsäädännöksi sekä Euroopan paikallisen itsehallinnon peruskirjan 12 ja 13 artiklan mukaisen ilmoituksen antamiseksi (HE 241/2020) annettiin 8.12.2020. Eduskunta hyväksyi hallituksen esityksen kesäkuussa 2021. Uudistuksella voidaan arvioida olevan merkittäviä vaikutuksia demokratiaan, asukkaiden vaikutusmahdollisuuksiin sekä poliittiseen toimintakulttuuriin ja -järjestelmään. Uuden lainsäädännön nojalla kansalaisilla on hyvinvointialueilla vastaavanlaiset osallistumisoikeudet kuin kunnissa. Uudistuksen vaikutukset riippuvat merkittävästi siitä, millaisiksi

hyvinvointialueiden toiminta ja muun muassa toimielin- ja päätöksentekorakenteet muodostuvat, ja missä määrin hyvinvointialueilla otetaan käyttöön lain mahdollistamia osallistumis- ja vaikuttamistapoja, sekä miten niitä eri hyvinvointialueilla sovelletaan. Uuden hallinnontason perustamisen vaikutukset demokratiaan kytkeytyvät myös siihen, missä määrin hyvinvointialueen asukkaat kiinnostuvat vaikuttamisesta ja haluavat osallistua hyvinvointialueen toimintaan.

Suunnitteilla: Demokratiaohjelman puitteissa on tarkoitus laajasti viestiä aluevaaleista ja hyvinvointialueen osallistumisoikeuksista, tuottaa asiaan liittyviä tietomateriaaleja ja järjestää asiaan liittyviä koulutuksia. (Ks. myös toimenpidekokonaisuus 6)

❖ Toimenpidekokonaisuus 13

Kunnallinen ja hyvinvointialueen kansanäänestys

Toteutettu: Hyvinvointialueissa ehdotetaan säädettäväksi hyvinvointialueen neuvoo-antavasta kansanäänestyksestä (31 §). Kansanäänestyksen järjestämisestä päättäisi aluevaltuusto. Vähintään 3 prosenttia hyvinvointialueen 15-vuotiaista asukkaista voisi tehdä aloitteen kansanäänestyksen toimittamisesta. Kansanäänestyksen tarkemmat toimittamissäännökset sisällytettäisiin kunnallisissa neuvoo-antavissa kansanäänestyksissä noudatettavasta menettelystä annettuun lakiin (656/1990) siten, että lain nimi muutetaan käsittämään sekä kunnan että hyvinvointialueen kansanäänestykset ja hyvinvointialueen kansanäänestyksen säännökset olisivat vastaavia kuin kunnan kansanäänestyksen säännökset. Lisäksi ehdotetaan, molempia kansanäänestyksiä koskien, seuraavia uudistuksia menettelyyn: kansanäänestys voitaisiin toimittaa aluevaalien ja kuntavaalien yhteydessä, kansanäänestysaloitteen tekemistä koskevaa säännöstä modernisoitaisiin, kirjeäänestysasiakirjojen palauttamisen ja tarkastamisen määräaika pidennettäisiin ja menettelyä kevennettäisiin siten, että hyvinvointialue tai kunta voisi halutessaan päättää kansanäänestyksen järjestämisestä pelkästään kirjeäänestyksenä (vrt. perussääntely, jossa äänestys toimitetaan kirjeäänestyksenä ja äänestyspäivän äänestyksenä).

❖ Toimenpidekokonaisuus 14

Demokratiakokeilut

Toteutettu: Demokratiaohjelman toimintasuunnitelmassa linjattiin, että demokratiainnovaatioiden ja uusien osallistumismuotojen kokeiluja tuetaan kunnissa ja maakunnissa yhteistyössä SITRAn kanssa. SITRAn Demokratiakokeilut 2020 -hankkeella tavoiteltiin demokratiaa vahvistavia innovatiivisia yhteishankkeita, joilla edistetään demokraattista osallisuutta, osallistumista ja vuoropuhelua²⁶. Kuudella paikkakunnalla toteutetuilla kokeiluilla on pyritty vahvistamaan erityisesti niiden väestöryhmien osallistumista ja osallisuutta, jotka ovat syrjäytyneet tai vaarassa syrjäytyä demokraattisesta osallistumisesta. Kokeilujen tuloksia on arvioitu ja tutkijaryhmä on antanut suosituksia siitä, miten tuloksia voisi laajemmin jalkauttaa. Arviointi ja suositukset julkaistiin 1.6.2021²⁷.

Suunnitteilla: Arvioinnin perusteella demokratiaohjelman puitteissa suunnitellaan, miten kokeilujen tuloksia voitaisiin laajamittaisemmin hyödyntää.

²⁶ <https://www.sitra.fi/artikkelit/demokratiakokeilujen-loppukiri-haamottaa/>

²⁷ lisätään viite

Kirjastot kansalaisvaikuttamisen foorumiksi

Osana demokratiakokeiluja on myös panostettu kirjastojen roolin kehittämiseen. Uusi kirjastolaki (1492/2016) tuli voimaan 2016. Kirjastolain 2 §:ssä määritellään, että kirjastojen yhtenä keskeisenä tehtävänä on edistää aktiivista kansalaisuutta, demokratiaa ja sananvapautta²⁸. Kuudessa kirjastossa eri puolilla Suomea on alkanut vuonna 2020 Sitran käynnistämä hankekokonaisuus, jonka tavoitteena on kehittää ja laajentaa kirjastojen tekemää demokratiatyötä. Kirjastoista kansanvallan foorumeita -hankekokonaisuudessa kehitetään ja testataan konsepteja²⁹, joilla kirjastoista kehitetään keskustelemaan demokratian virtuaalisia ja fyysisiä kohtaamispaikkoja, osallisuuden edistäjiä ja kohtaamisten mahdollistajia. Kirjastojen yhteiskunnallinen rooli on ollut vaikuttaa taustalla ja luoda niitä edellytyksiä, joita jokainen kansalainen on tarvinnut osallistuakseen yhteiskuntaan ja yhteiskunnalliseen keskusteluun. Hanke tehdään yhteistyössä opetus- ja kulttuuriministeriön kanssa. Eduskunnan joulukuussa 2020 hyväksymässä valtion vuoden 2021 budjetissa kirjastojen demokratiatyölle on varattu miljoonan euron määräraha Sitran hankekokonaisuuden jälkeiselle ajalle.

Tila?

Kansalaisraadit ja -paneelit

Kansalaispaneeli on esimerkki demokraattisesta innovaatiosta, puntaroivasta kansalaiskeskustelusta, jossa joukko tavallisia kansalaisia keskustelee syvällisen perehtymisen jälkeen yhteiskunnallisesta kysymyksestä ja tuottaa suosituksia päätöksentekijöille tai laajemmalle äänestäjäkunnalle. Puntaroivien kansalaiskeskustelujen osallistajat valitaan usein satunnaisotannan kautta.

Toteutettu: Oikeusministeriö ja valtiovarainministeriö järjestivät helmikuussa 2021 kansalaispaneelin, jonka tehtävänä oli puntaroida toimenpiteitä **sanavapauden edistämiseksi ja maalittamisen ehkäisemiseksi**. Kansalaispaneeliin lähetettiin kutsu 3 000:lle satunnaisesti valitulle täysi-ikäiselle Suomessa asuvalle henkilölle, ja paneeliin osallistui vapaaehtoisten joukosta 29 henkilöä. Paneelin kokoonpanossa olivat edustettuina eri väestöryhmät sekä maakunnat. Kansalaispaneeli kokoontui virtuaalisesti yhden illan ja kahden kokonaisen päivän ajan, perehtyi huolellisesti aihetta koskevaan taustatietoon sekä kuuli sananvapauteen, vihapuheeseen ja maalittamiseen perehtyneitä asiantuntijoita. Kansalaispaneelin jäsenet keskustelivat pienryhmissä ja muodostivat kannanottonsa koulutettujen moderaattorien avustuksella. Kansalaispaneeli korostaa kannanotossaan vihapuheen ja maalittamisen näkyväksi tekemistä, määritelmien selkeyttä ja niihin pohjautuvaa kansalaisviestintää, rangaistusten oikeasuhtaisuutta, ennaltaehkäisyä, resurssien riittävyyttä sekä verkkoalustojen vastuuta. Kansalaispaneeli esittää yhteensä 25:tä toimenpidettä vihapuheen ja maalittamisen ehkäisemiseksi. Kansalaispaneelin johtopäätökset ja suositukset julkaistiin hankkeen loppuraportissa³⁰, joka luovutettiin kuntaministeri Sirpa Paaterolle 25.3.2021. Kansalaispaneelin tuloksia voidaan hyödyntää ministeriöiden valmistelutyössä sekä OECD:n maa-arvioinnissa kansalaisyhteiskunnan toimintaedellytysten vahvistamisesta.

Toteutettu: Kansalaisten näkemyksiä ja kehitysehdotuksia päästövähennystoimista käsiteltiin ympäristöministeriön järjestämässä **ilmastotoimia arvioineessa kansalaisraadissa**³¹. Raati kokoontui verkossa

²⁸ <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2016/20161492>

²⁹ <https://www.sitra.fi/uutiset/kirjastot-kehittavat-keinoja-kansanvallan-vahvistamiseksi-eduskunnalta-lisaraha-toiminnan-jatkamiseen/>

³⁰ https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/162963/VM_Kansalaispaneeli_sanavapaudesta_Loppuraportti.pdf?sequence=1

³¹ <https://ym.fi/-/kansalaisraati-laati-julkilausuman-ilmastotoimien-oikeudenmukaisuudesta>

22.4. ja 24.–25.4. Raadin osallistajat rekrytointiin 8 000:lle satunnaisesti valitulle suomalaiselle lähetetyllä kyselyllä. Vapaaehtoiseksi ilmoittautuneista tutkijat muodostivat raatiin kutsuttavan joukon satunnaisotannan ja kiintiöinnin avulla siten, että raadissa olivat mahdollisimman hyvin edustettuina eri väestöryhmät iän, sukupuolen, asuinpaikan ja koulutustaustan suhteen. Raadin tehtävänä oli arvioida vuoteen 2035 ulottuvan uuden ilmastosuunnitelman piiriin kuuluvien toimien oikeudenmukaisuutta ja vaikuttavuutta sekä muodostaa aiheesta julkilausuma. Raati keskusteli erityisesti kansalaisia koskevasta asumisen, liikkumisen ja ruoan päästövähennystoimista. Keskustelun pohjana oli ympäristöministeriön laatima toimenpidelistaus, joka sisälsi 14 ilmastosuunnitelman piiriin kuuluvaa mahdollista toimenpidettä. Raadin julkilausuma on puntaroitu kansalaismielipide siitä, kuinka toimet voitaisiin toteuttaa siten, että ne ovat mahdollisimman vaikuttavia, mutta samalla kohtelevat kansalaisia oikeudenmukaisesti. Julkilausuma sisältää raadin arvion ehdotettujen toimenpiteiden reunaehdoista vaikuttavuuden ja oikeudenmukaisuuden näkökulmista sekä raadin esittämiä uusia ja täydentäviä toimenpide-ehdotuksia. Raadin tilasi ilmastopolitiikan pyöreä pöytä yhdessä ympäristöministeriön kanssa, ja raadin toteuttivat Turun yliopiston tutkijat.

Käynnissä: Hallituksen esityksessä ilmastolaiksi (HUOM! vielä luonnos) esitettäneen, että kansalaisraateja tulisi hyödyntää ilmastopolitiikan valmistelussa. Kansalaisraadın tehtävänä olisi arvioida sitä, kuinka valmisteltavat ilmastopolitiikan suunnitelmat edistävät kestävää kehitystä ja ilmastotoimien oikeudenmukaisuutta. Kansalaisraati voitaisiin perustaa myös ilmastolain 16 §:ssä tarkoitettujen lisätoimien arvioimiseksi. Kansalaisraadın jäsenet valittaisiin satunnaisotannalla niin, että erilaisten ryhmien edustus maantieteellisesti ja demografisesti turvattaisiin. Kansalaisraatia perustettaessa huomioon voitaisiin ottaa yhdenvertaisten osallistumisoikeuksien edistäminen ja ryhmät, joihin kyseisellä suunnitelmalla on erityistä vaikutusta.

Käynnissä: Tampereen yliopiston ALL-YOUTH -tutkimushankkeessa³² kehitetään vuosina 2018-2023 **nuorille räätälöidyn Digiraati-verkkopalvelun** prototyyppiä. Digiraadın tavoitteena on tarjota kaikille nuorille (16-25 v) turvallinen, motivoiva ja helppokäyttöinen digitaalinen kanava keskustella yhteiskunnallisista asioista ja saada positiivisia osallistumisen kokemuksia. Lisäksi tavoitteena on tarjota virkamiehille tehokas ja valtakunnallisesti kattava väylä kuulla nuorten mielipiteitä, tukea sekä valtakunnallisen että paikallisen tason vaikuttamista ja kehittää avoin alusta, joka on räätälöitävissä myös kuntien tai organisaatioiden käyttöön. Oikeusministeriö pilotoi Tampereen yliopiston AllYouth-tutkimushankkeessa kehittämää Digiraati-palvelua vuonna 2021 mm. rasmin vastaisen ja hyvien väestösuhteiden toimintaohjelman valmistelussa sekä parlamentaarisen vaalityöryhmän työskentelyyn liittyvissä teemoissa (ks. toimenpidekokonaisuus 5) yhteistyössä järjestöjen ja muiden ministeriöiden kanssa. Tarkoitus on rakentaa Digiraati-prototyyppiin perustuva osallistumiskanava osaksi oikeusministeriön demokratiaverkkopalveluja yhteistyössä eri sidosryhmien kanssa.

3.2. Uudet toimenpiteet ja/tai esitykset

[täydennetään lausuntokierroksen ja kuulemisten perusteella]

- Kootaan SITRAn demokratiakokeilujen ja muiden demokratiaohjelman puitteissa toteutettujen kokeilujen kokemuksista opas/koulutusmateriaali (ks. myös luvun 4 toimenpide-esitykset)

³² www.allyouthstn.fi

4. Hallinnon avoimuus, kuuleminen ja kansalaisyhteiskunta

Demokratiaohjelmassa linjattu tavoite: Kehitetään valmistelun avoimuutta ja vuorovaikutteisuutta ja kansalaisyhteiskunnan toimintaedellytyksiä.

4.1. Hankkeiden toimeenpanon tilanne

❖ Toimenpidekokonaisuus 15

Avoimuusrekisteri ja julkisuuslain uudistus

Käynnissä: Valtioneuvosto asetti 24.3.2020 parlamentaarisen ohjausryhmän ja asiantuntijatyöryhmän valmistelemaan esitystä valtion tason toimintaa koskevasta lakisääteisestä avoimuusrekisteristä (lobbarirekisteri), jossa asetetaan rekisteröintivelvoite lobbausta harjoittaville organisaatioille ja henkilöille.³³ Lain tarkoituksena olisi päätöksenteon läpinäkyvyyden parantaminen ja sitä kautta epäasiallisen vaikuttamisen torjunta sekä kansalaisten luottamuksen vahvistaminen. Samassa yhteydessä valmistellaan sähköinen avoimuusrekisteri ja luodaan eettiset säännöt lobbaamiselle. Parlamentaarisen ohjausryhmän ja asiantuntijatyöryhmän valmistelema mietintö avoimuusrekisteristä, joka laaditaan hallituksen esityksen muotoon, annetaan lokakuussa 2021. Tavoitteena on, että laki tulisi voimaan ja sähköinen rekisteri otettaisiin käyttöön vuoden 2023 aikana.

Käynnissä: Julkisuuslain ajantasaistamiseen tähtäävä työ on käynnistynyt oikeusministeriössä³⁴. Perustuslaissa säädettyä julkisuusperiaatetta toteutetaan pääsääntöisesti viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetun lain (621/1999; julkisuuslaki) kautta. Voimassa olevaa julkisuussääntelyä ajantasaistetaan siten, että tavoitteena on nykyistä selkeämpi ja toimivampi lainsäädäntö, joka edistää yhteiskunnan avoimuutta ja vastaa nyky-yhteiskunnan vaatimuksia. Työryhmän tehtävänä on selvittää ja arvioida 1) julkisuusperiaatteen asianmukaisen toteutumisen ja toteuttamisen ongelmakohtia ja niihin vaikuttavia toimia sekä 2) julkisuuslain soveltamisalan riittävyttä ja ajantasaisuutta erityisesti ottaen huomioon hallinnon uusiutuvat rakenteet. Työryhmän toimikausi on 22.1.2021-30.6.2023.

❖ Toimenpidekokonaisuus 16

Säädösvalmistelun kuulemisindikaattorit

Suunnitteilla: Säädösvalmistelun kuulemisen indikaattorit kehitetään osana paremman sääntelyn ohjelmaa. Hanke toteutetaan VN-TEAS-hankkeena. Hankehaku on tarkoitus julkistaa syyskuussa 2021 ja toteuttaja valitaan joulukuussa 2021. Hanke toteutetaan vuoden 2022 aikana ja sen tavoitteena on määritellä ja kerätä kuulemiseen liittyvät indikaattorit, joilla pystytään seuraamaan, miten, ketä ja millä menetelmillä sidosryhmiä kuullaan säädösvalmistelussa.

³³ <https://oikeusministerio.fi/hanke?tunnus=OM033:00/2019>

³⁴ <https://oikeusministerio.fi/hanke?tunnus=OM083:00/2020>

Lasten ja nuorten kuuleminen

Lasten ja nuorten osallistumisen ja kuulemisen kehittämistä on hallitusohjelmassa useita kirjauksia, joita toimeenpannaan poikkihallinnollisesti kansallisen demokraatiohjelman lisäksi myös valtakunnallisen nuorisotyön ja -politiikan ohjelman (VANUPO) sekä kansallisen lapsistrategian puitteissa. Demokraatiohjelman, VANUPOn ja lapsistrategian toimenpiteet muodostavat yhdessä kokonaisuuden, joiden avulla lasten ja nuorten yhteiskunnallista osallistumista ja vaikuttamismahdollisuuksia vahvistetaan.

Käynnissä: Oikeusministeriössä toteutetaan vuosina 2021-2023 EU-rahoitteinen Lasten ja nuorten ääni Euroopassa –hanke³⁵, jonka tavoitteena on lisätä viranomaisten tietoisuutta lasten ja nuorten yhdenvertaiseen osallistumiseen liittyvistä oikeuksista, velvollisuuksista ja menetelmistä. Hankkeessa mm. testataan ja kehitetään menetelmiä, kootaan hyviä käytäntöjä ja tuotetaan koulutusmateriaalia sekä tarjotaan viranomaisille koulutusta lasten ja nuorten osallistumisesta ja kuulemisesta. Hankkeen suunnitteluun ja toteutukseen osallistuvat oikeusministeriön lisäksi lapsiasiavaltuutetun toimisto sekä kansallisen lapsistrategian toimeenpanon puitteissa sosiaali- ja terveysministeriö ja valtioneuvoston kanslia. (Ks. myös toimenpidekokonaisuus 22.)

Käynnissä: Oikeusministeriön demokratiaverkkopalveluja kehitetään paremmin nuorille sopiviksi ja lisäksi selvitetään, millaisia uusia työkaluja tai menetelmiä nuorten kuulemisen ja vuoropuhelun edistämiseksi voitaisiin kehittää (ks. myös toimenpidekokonaisuudet 18 ja 22).

³⁵ <https://valtioneuvosto.fi/hanke?tunnus=OM016:00/2021>

❖ Toimenpidekokonaisuus 17

Kansalaisjärjestöakatemia

Toteutettu: Valtiovarainministeriö järjesti Avoimen hallinnon toimintaohjelman puitteissa yhteistyössä kansalaisjärjestöjen ja oikeusministeriön kanssa ensimmäisen kansalaisjärjestöakatemian syksyllä 2020 ja toisen keväällä 2021³⁶. Kansalaisjärjestöakatemian tavoitteena on vahvistaa virkamiesten kansalaisjärjestötoiminnan tuntemusta sekä lisätä yhteistä ymmärrystä, vuoropuhelua ja verkostoitumista hallinnon ja järjestötoimijoiden välillä.

❖ Toimenpidekokonaisuus 18

Demokratiaverkkopalveluiden kehittäminen

Käynnissä: Oikeusministeriö on asettanut Demokratiapalveluiden ohjausryhmän ajalle 15.4.2021-31.12.2023. Ohjausryhmän tehtävänä on mm. vastata palvelukokonaisuuden pitkän aikavälin kehittämisstrategiasta, tukea ja seurata palveluiden yhteisten kehittämistarpeiden suunnittelua ja toteutusta sekä koordinoita palveluiden ja palvelukokonaisuuden viestintätarpeiden ja palveluiden kehittämistä koskevien tutkimustarpeiden suunnittelua.

Toteutettu: Demokratiaverkkopalveluille (demokratia.fi, kansalaisaloite.fi, kuntalaisaloite.fi, otakantaa.fi, lausuntopalvelu.fi, nuortenideat.fi, puolurekisteri.fi) on tehty saavutettavuusauditoinnit ja palveluihin on tehty saavutettavuuskorjauksia.

Käynnissä: Oikeusrekisterikeskus tekee selvityksen demokratiapalveluiden neuvonta- ja käyttäjätukipalveluiden siirtämisestä Oikeusrekisterikeskukseen neuvontapalvelun laadun parantamiseksi ja resurssien uudelleen kohdentamiseksi. Selvitys valmistuu syksyllä 2021.

❖ Toimenpidekokonaisuus 19

OECD:n Civic Space Scan ja luottamusarvio

Toteutettu: OECD:n Observatory of Civic Space toteutti Suomen hallituksen pyynnöstä kansalaisyhteiskunnan toimintamahdollisuuksien arvioinnin Suomessa (Civic Space Scan). Raportti julkaistiin 16.6.2021³⁷.

Toteutettu: OECD:n luottamusarviointi antaa ajankohtaista tietoa kansalaisten luottamuksesta hallintoon ja julkisiin instituutioihin Suomessa ja tarjoaa suosituksia siihen, miten hallinto voi kehittää toimintaansa kansalaisten luottamuksen vahvistamiseksi ja säilyttämiseksi. Arvioinnin loppuraportti julkistettiin 4.5.2021³⁸.

Käynnissä: OECD:n suositukset otetaan tarkasteluun poikkihallinnollisessa työryhmässä. Työryhmä käy läpi molempien raporttien suositukset ja selvittää, mitä niistä voidaan edistää jo meneillään olevissa ohjelmissa tai hankkeissa, ja mitkä puolestaan vaativat pidempää valmistelua tai lisäselvityksiä.

³⁶ <https://avoinhallinto.fi/>

³⁷ <https://www.oecd.org/gov/open-government/civic-space-scan-of-finland-f9e971bd-en.htm>

³⁸ <https://www.oecd.org/publications/drivers-of-trust-in-public-institutions-in-finland-52600c9e-en.htm>

Kansalaisyhteiskunnan toimintaedellytykset

Toteutettu: Oikeusministeriö koordinoi VN-TEAS tutkimushanketta³⁹, jonka tavoitteena oli selvittää kansalaisyhteiskunnan toimintaedellytyksiä ja kehittymistrendejä. Hanke palveli sekä yhdistyslain uudistusta että valtionavustusten kehittämis- ja digitalisointiprosessia. Tutkimushankkeessa selvitettiin miten toimintaympäristön muutokset ovat vaikuttaneet kansalaisyhteiskunnan oikeudellisiin ja taloudellisiin toimintaedellytyksiin Suomessa. Tutkimushanke kehitti suosituksia, toimintaehdotuksia ja malleja elinvoimaisen ja autonomisen kansalaisyhteiskunnan edistämiseksi ja arvioi millaisia vaikutuksia niillä toteutuessaan olisi erilaisiin kansalaisyhteiskunnan toimijoihin. Tavoitteena oli myös vahvistaa eri toimijoiden toimijuutta ja vuorovaikutusta kansalaisyhteiskunnan tulevaisuuden kehittämisessä sekä varmistaa keskeisten tulosten leviäminen ja vaikuttavuus tuomalla keskeiset sidosryhmät yhteen mm. tulkitsemaan tuloksia ja osallistumaan suositusten ja ehdotusten muotoiluun. Tutkimus julkaistiin 22.10.2020.

Käynnissä: Oikeusministeriö asetti 15.3.2019 työryhmän valmistelemaan ehdotusta yhteisömuotoista kansalaistoimintaa helpottavaksi yhteisöoikeudelliseksi sääntelyksi⁴⁰. Samalla oikeusministeriö asetti seurantaryhmän seuraamaan ja arvioimaan työryhmän työtä. Työryhmä on valmistellut esityksensä hallituksen esityksen muotoon. Esityksessä esitetään, että yhdistysten ja muun yhteisöllisen kansalaistoiminnan toimintaedellytysten parantamiseksi yhdistyslain jäseneksi ottamista ja jäsenyyden päättymistä, jäsenten päätöksentekoa, hallintomallia ja toimielimiä, tilinpitoa, vahingonkorvausvastuuta ja yhdistysten rakennemuutoksia koskevia uusien vaihtoehtojen sääntelyä sekä eräiden yhdistysoikeuden periaatteiden kirjaamista lakiin. Lisäksi kevyemmin järjestäytyvän yhteisöllisen kansalaistoiminnan käyttöön toisena vaihtoehtona oikeushenkilöiden saavuttamiseksi säännöksiä toimintaryhmästä, joka syntyy rekisteröinnillä ja jonka hallinto voidaan järjestää kokonaan verkossa. Tarkoitus on, että uudistettu yhdistyslaki tulisi voimaan kesällä 2022.

Käynnissä: Valtionavustustoiminnan kehittämis- ja digitalisointi -hankkeen⁴¹ tavoitteena on vaikuttava, tehokas, läpinäkyvä ja yhdenmukainen valtionavustustoiminta yhteiskunnallisten päämäärien edistäjänä. Hankkeessa kehitetään valtionhallinnolle vaiheittain yhteinen toimintamalli ja sitä tukevat verkkopalvelut. Digitaalinen yhtenäinen avustusjärjestelmä on tarkoitus ottaa käyttöön vaiheittain vuoteen 2024 mennessä. Hankkeen yhteydessä oikeusministeriön johdolla toiminut jaosto selvitti hallitusohjelman mukaisesti, minkälaisia valtionavustuksia järjestöille myönnetään rahapelitoiminnan tuotosta. Lisäksi jaosto selvitti, millaisia järjestöjä koskevia valtionavustuskäytäntöjä tuontajaministeriöillä on.. Jaoston ehdotukset julkistettiin 25.5.2021⁴². Jaoston ehdotuksilla halutaan mm. yhdenmukaistaa järjestöjä koskevia valtionavustuskäytäntöjä, määritellä miten valtionapuviranomaiset jatkossa kohdentaisivat valtionavustuksia yhteistyössä järjestöjen kanssa. Lisäksi tavoitteena on antaa valtionapuviranomaisille uusia keinoja valtionavustusten harkintaa ja myöntämistä sekä käytön arviointia varten. Jaosto ehdotti myös monialaisen toimeenpanoryhmän perustamista ehdotusten toteuttamista varten.

Käynnissä: Oikeusministeriön yhteydessä toimivalla Etnisten suhteiden neuvottelukunnalla (Etno) on seitsemän alueellista neuvottelukuntaa, joita koordinoidaan ELY-keskuksista. Osana oikeusministeriön koordinoimaa rasminvastaista ja hyvien väestösuhteiden toimintaohjelmaa alueellisille Etnoille on myönnetty vuosille 2021

³⁹ <https://tietokayttoon.fi/-/kansalaisyhteiskunnan-tila-ja-tulevaisuus-jalkiteollisen-ajan-yhteiskunnassa>

⁴⁰ <https://oikeusministerio.fi/hanke?tunnus=OM005:00/2019>

⁴¹ <https://vm.fi/hanke?tunnus=VM212:00/2018>

⁴² <https://oikeusministerio.fi/-/10623/selvitys-rahapelitoiminnan-tuottoon-liittyvaa-valtionavustustoimintaa-tulisi-yhdenmukaistaa>

ja 2022 lisämäärärahaa, jotta maahanmuuttajien osallistumista ja järjestötoimintaa voitaisiin aikaisempaa paremmin tukea eri alueilla.

Vapaaehtoistoiminnan asema

Käynnissä: Oikeusministeriö asetti 16.2.2021 kaksivuotisen Vapaa! – Fri! -hankkeen, jonka tavoitteena on vakiinnuttaa vapaaehtoistoiminnan asemaa ikääntyvässä yhteiskunnassa⁴³. Hankkeen tavoitteena on lisäksi edistää vapaaehtoistyön kautta eri taustoista tulevien ikäihmisten ja muiden yhdenvertaisia edellytyksiä vaikuttaa omaan lähiympäristöönsä ja julkisiin palveluihin. Hanke tukee kansallisen, sosiaali- ja terveysministeriön koordinoiman ikäohjelman 2030 toteutusta.

Hankkeessa kartoitetaan vapaaehtoistyön toimintatapoja ja kehitetään ratkaisuja sen tukemiseksi. Yhteistyössä sidosryhmien kanssa pyritään luomaan toimintamalleja, jotka motivoisivat niin ikäihmisiä kuin nuorempiakin ikäryhmiä tulemaan mukaan vapaaehtoistoimintaan. Hankkeessa käynnistetään vapaaehtoistyötä edistävä viestintä-, kannustin- ja/tai koulutuskampanja ja perustetaan toteutettavan tarvearvioinnin pohjalta eri toimijoita yhdistävä yhteistyöfoorumi. Lisäksi hankkeessa voidaan valmistella suosituksia vapaaehtoistyön tekemiseen liittyvien lainsäädännöllisten tai hallinnollisten esteiden ratkaisemiseksi sekä ideoida muita keinoja vapaaehtoistyön aseman vakiinnuttamiseksi suomalaisessa yhteiskunnassa.

Käynnissä: Demokratiaohjelmassa on asetettu tavoitteeksi selvittää, millä toimenpiteillä vapaaehtoistyössä tehdyn työpanoksen ja osaamisen tunnistamista ja tunnustamista voidaan edistää. Opetus- ja kulttuuriministeriön rahoituksella osaamiskeskus Kentaurissa kehitetään vapaaehtoistoiminnassa hankitun osaamisen tunnistamiseen ja tunnustamiseen liittyviä toimia.

Käynnissä: [tarkistettava TEM/OKM]: Opetus- ja kulttuuriministeriön sekä työ- ja elinkeinoministeriön toukokuussa 2021 käynnistyneen hankkeen tehtävänä on luoda työpaikoilla ja muualla kertyneen osaamisen tunnistamiseen työvälineitä ja menettelyjä tutkintojen ja muiden osaamiskokonaisuuksien viitekehyksen laajentamisen tai osaamismerkkien ja muiden osaamiskuvausten avulla. Hankkeessa on tarkoitus tehdä ehdotus valtakunnalliseksi malliksi osaamisen tunnistamiseen. Tehtävänä on myös tehdä ehdotus käytettävistä piloteista sekä tukea valtakunnallisen mallin käyttöönottoa ja levittämistä.

4.2. Uudet toimenpiteet ja/tai esitykset

[täydennetään lausuntokierroksen ja kuulemisten perusteella]

- Kootaan säädös- ja muun valmistelun kuulemisen hyvät käytännöt ja tuotetaan niistä opas/materiaali sekä koulutuspaketti

5. Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatus ja nuorten osallisuus

Demokratiaohjelmassa linjattu tavoite: Turvataan riittävä osaaminen ja valmiudet yhdenvertaiselle osallistumiselle.

⁴³ <https://oikeusministerio.fi/hanke?tunnus=OM011:00/2021>

5.1. Hankkeiden toimeenpanon tilanne

Oikeusministeriö on asettanut laajapohjaisen **Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatus ja nuorten osallisuus (DINO II) -verkoston**⁴⁴ seuraamaan ja tukemaan demokraatiohjelmissa linjattujen toimenpiteiden suunnittelua ja toteutusta sekä edistämään verkostoitumista demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen sekä nuorten osallisuuden parissa toimivien sidosryhmien välillä. Verkoston toimikausi on 23.4.2020-31.12.2023 ja se kokoontuu 2-3 kertaa vuodessa.

❖ Toimenpidekokonaisuus 20

Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatus

Käynnissä: Opetus- ja kulttuuriministeriö asetti kesäkuussa 2020 yhteistyössä oikeusministeriön kanssa **demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen kehittämisen ohjausryhmän (2020-2023)**, jonka tehtävänä on tukea koulujen ja oppilaitosten demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta, oppilaiden osallistamista sekä opetushenkilöstön valmiuksien lisäämistä koskevien hallitusohjelmakirjausten toimeenpanoa sekä tehdä esityksiä konkreettisiksi toimenpiteiksi.

Käynnissä: Ohjausryhmän työn tukemiseksi oikeusministeriö sekä opetus- ja kulttuuriministeriö tilasivat Nuorisotutkimusseura ry:ltä **koonnin olemassa olevista demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen** hankkeista, järjestöyhteistyöstä ja hyvistä käytännöistä, sekä **viestintä- ja koulutuskampanjan** käytäntöjen kokoamiseksi, levittämiseksi ja koordinoimiseksi valtakunnallisesti. Koonti valmistui toukokuun 2021 loppuun mennessä ja viestintä/koulutuskampanja toteutetaan kevään ja syksyn 2021 aikana.

Suunnitella: Ohjausryhmä on valmistellut suunnitelman **pilottihankekokonaisuudeksi**, jossa tavoitteena olisi testata ja kehittää erilaisia demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen malleja ja toimintatapoja päiväkodeissa, kouluissa ja toisen asteen oppilaitoksissa yhteistyössä opettajankoulutuksen ja lähiyhteisöjen (esim. järjestöjen) kanssa. Pilottien avulla olisi tarkoitus kehittää ja levittää demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen menetelmiä ja hyviä käytäntöjä valtakunnallisesti tukemaan varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden sekä perusopetuksen, lukion ja ammatillisen koulutuksen opetussuunnitelmien perusteiden ja paikallisten opetussuunnitelmien toimeenpanoa eri puolilla Suomea. Pilottien ensisijaisena painopisteenä olisi perusopetus, mutta niissä voitaisiin testata malleja ja toimintatapoja myös varhaiskasvatuksessa ja toisella asteella (lukio ja ammatillinen koulutus).

Toteutettu: Helsingin yliopiston, oikeusministeriön ja Ihmisoikeuskeskuksen yhteistyöhankkeessa on kehitetty **demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta opettajankoulutuksessa ja opettajien täydennyskoulutuksessa**⁴⁵. Hankkeessa on mm. kehitetty opetuskokonaisuuksia ja vahvistettu valtakunnallista yhteistyötä ja koordinaatiota sekä erityisesti ihmisoikeuskasvatuksen tutkimusta. Hanke toteutettiin 1.8.2020-31.7.2021 ja se oli jatkoa vuosina 2018-2020 toteutetuille yhteistyöhankkeille, joissa on mm. tuotettu demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen erikoiskurssi sekä perus- ja ihmisoikeusoppimateriaali opettajaopiskelijoille sekä koottu opetusmateriaalia Opetushallituksen verkkosivustolle⁴⁶. Hankkeissa on myös kehitetty opettajankoulutuksen opetussuunnitelmia ja opintosisältöjä valtakunnallisessa verkostoyhteistyössä (korkeakouluverkostossa mukana 14 opettajankoulutusyksikköä) sekä osallistuttu kansainväliseen tutkimus- ja kehitystyöhön demokratia- ja

⁴⁴ <https://oikeusministerio.fi/hanke?tunnus=OM030:00/2020>

⁴⁵ <https://www2.helsinki.fi/fi/projektit/ihmisoikeudet-demokratia-arvot-ja-dialogi-kasvatuksessa>

⁴⁶ <https://www.oph.fi/fi/opettajat-ja-kasvattajat/ihmisoikeus-ja-demokratiakasvatus>

ihmisoikeuskasvatuksen teemojen osalta. Opetus- ja kulttuuriministeriö osallistui hankkeen rahoitukseen vuonna 2018.

❖ Toimenpidekokonaisuus 21

Nuorten osallisuuden vahvistaminen

Lasten ja nuorten osallisuuden vahvistamiseksi on hallitusohjelmassa useita kirjauksia, joita toimeenpannaan poikkihallinnollisesti kansallisen demokraatiohjelman lisäksi myös valtakunnallisen nuorisotyön ja -politiikan ohjelman (VANUPO) sekä kansallisen lapsistrategian puitteissa. Demokraatiohjelman, VANUPO:n ja lapsistrategian toimenpiteet muodostavat yhdessä kokonaisuuden, joiden avulla lasten ja nuorten yhteiskunnallista osallistumista ja vaikuttamismahdollisuuksia vahvistetaan. Lasten ja nuorten osallisuutta vahvistetaan demokraatiohjelmassa lukuisilla toimenpiteillä, joita sisältyy ohjelman kaikkiin viiteen teemakokonaisuuteen. Lisäksi osa demokraatiohjelmassa linjatuista toimenpiteistä nuorten osallisuuden edistämiseksi toteutetaan VANUPO:n puitteissa.

Toteutettu: Oikeusministeriön johdolla järjestetyissä Erätauko-keskusteluissa tavoitteena oli löytää uusia, monistettavia, jatkuvia ja matalan kynnyksen tapoja parantaa nuorten osallistumista yhteiskunnalliseen päätöksentekoon sekä nuorten ja muiden väestöryhmien kuuntelemisen mahdollisuuksia paikallistasolla (ks. kohta 2.2).

Käynnissä: Hallituskauden aikana laaditaan ehdotus kansalaisaloitteen ja eurooppalaisen kansalaisaloitteen allekirjoittamisen ikärajaista (ks. toimenpidekokonaisuus 11).

Käynnissä: Oikeusministeriön demokratiaverkkopalveluja kehitetään paremmin nuorille sopiviksi ja lisäksi selvitetään, millaisia uusia työkaluja tai menetelmiä nuorten kuulemisen ja vuoropuhelun edistämiseksi voitaisiin kehittää (ks. toimenpidekokonaisuudet 18 ja 22). Erilaisia nuorten kuulemisen menetelmiä testataan ja kehitetään valtioneuvostotason strategia-, kehittämis- tai säädösvalmisteluhankkeissa (ks. toimenpidekokonaisuudet 14 ja 16).

Suunnitteilla: Hallituskauden aikana selvitetään myös, millä toimenpiteillä vapaaehtoistyössä tehdyn työpanoksen ja osaamisen tunnistamista ja tunnustamista voidaan edistää (ks. toimenpidekokonaisuus 19).

❖ Toimenpidekokonaisuus 22

Viranomaisten osaamisen lisääminen

Käynnissä: Demokraatiohjelmassa linjattiin, että lasten ja nuorten parissa toimivien **viranomaisten tietoisuutta lasten ja nuorten yhdenvertaiseen osallistumiseen liittyvistä oikeuksista, velvollisuuksista ja menetelmistä lisätään**. Oikeusministeriössä toteutetaan vuosina 2021-2023 EU-rahoitteinen Lasten ja nuorten ääni Euroopassa –hanke⁴⁷, jossa mm. päivitetään säädösvalmistelun kuulemisopas lasten ja nuorten kuulemiseen liittyvällä aineistolla sekä tuotetaan koulutusmateriaalia e-Oppivaan ja toteutetaan viranomaisille suunnattu haastekampanja lasten ja nuorten kuulemisesta. Hankkeen suunnitteluun ja toteutukseen osallistuvat oikeusministeriön lisäksi lapsiasiavaltuutetun toimisto sekä kansallisen lapsistrategian toimeenpanon puitteissa sosiaali- ja terveysministeriö ja valtioneuvoston kanslia. (Ks. myös toimenpidekokonaisuus 16.)

⁴⁷ <https://valtioneuvosto.fi/hanke?tunnus=OM016:00/2021>

Käynnissä: Osallisuus ja vaikuttaminen on yksi opetus- ja kulttuuriministeriön tukeman **nuorisoalan valtakunnallisen osaamiskeskustoiminnan** painopisteistä vuosina 2020-2023. Opetus- ja kulttuuriministeriö on valinnut nuorten osallisuutta ja vaikuttamista edistävän valtakunnallisen nuorisoalan osaamiskeskuksen (Nuorten Akatemian johtama konsortio) vuosille 2020-2023 ja sille on myönnetty rahoitus ensimmäiselle toimintavuodelle. Osaamiskeskustoiminta tukee vahvasti demokratiaohjelman toimeenpanoa nuorten osallisuuden edistämisen toimenpiteiden osalta. Osallisuuden edistämisen toimenpiteiden valmistelu ja toteutus on käynnistetty osaamiskeskuksen kanssa.

❖ Toimenpidekokonaisuus 23

Vähemmistönuorten osallisuuden edistäminen

Käynnissä: Oikeusministeriön EU-rahoitteisen Yhdessä-hankkeen (1.6.2020-31.5.2022) yhtenä tavoitteena on lisätä **etnisiin ja uskonnollisiin vähemmistöihin kuuluvien nuorten yhteiskunnallista osallisuutta** luomalla vuoropuhelua nuorten ja päättäjien välille.⁴⁸

5.2. Uudet toimenpiteet ja/tai esitykset

[täydennetään lausuntokierroksen ja kuulemisten perusteella]

6. Kansainvälinen ja EU-yhteistyö

Suomalaisen demokratian kehittämiseen tähtäviä toimia on tarkoituksenmukaista myös sovittaa yhteen kansainväliseen viitekehykseen. Monet sekä pohjoismaisen yhteistyön piirissä toteuttavat demokratia-aloitteet että Euroopan unionin puitteissa toteutettavat demokratiahankkeet tukevat kansallisten toimenpiteiden valmistelua. Demokratiaohjelman puitteissa on muun muassa tarkoituksena osallistua yhteispohjoismaisen demokratiajulkaisun laatimiseen, ja kansallisessa demokratiaohjelmassa syntyneitä oppeja kansalaiskeskustelujen järjestämisestä on tarkoitus hyödyntää Euroopan tulevaisuuskonferenssin kansallisissa järjestelyissä.

6.1. Pohjoismainen yhteistyö

Suomen puheenjohtajuuskaudella Pohjoismaisessa ministerineuvostossa on käynnistetty ruotsalais-suomalaisen demokratiaverkoston vuodeksi 2021. Aloitteen ajankohdan taustalla on useita syitä. Vuonna 2021 on Pohjoismaisen ministerineuvoston 50-vuotisjuhlavuosi, jolloin Suomi toimii pohjoismaisen yhteistyön puheenjohtajana. Ruotsi taas viettää yleisen äänioikeutensa 100-vuotisjuhlavuotta ja Ahvenanmaa demokraattisen itsehallintonsa 100-vuotisjuhlavuotta. Lisäksi Anders Chydenius –säätöillä on 20-vuotisjuhlavuosi, jonka teemaksi on valittu demokratiakeskustelun edistäminen ”valistuksen vuosisadan demokraattisen poliitikon” hengessä. Demokratiaverkoston toiminta kestää joulukuusta 2020 joulukuuhun 2021. Verkoston tarkoituksena on vahvistaa sitoutumista demokratiakulttuuriin osana taloudellisesti, sosiaalisesti ja ekologisesti kestävästä kehitystä Ahvenanmaalla, Ruotsissa, Suomessa ja koko Pohjolassa, edistää keskustelua globalisaation, digitalisaation ja pandemian vaikutuksesta demokratian tilaan sekä demokratian uudistumisesta tavalla, joka edistää ihmisten osallisuutta ja sananvapautta, vähemmistöjen tasavertaisia

⁴⁸ <https://oikeusministerio.fi/hanke?tunnus=OM072:00/2020>

oikeuksia sekä hallinnon avoimuutta, tukea pohjoismaista yhteistyötä eurooppalaisessa keskustelussa demokratioiden kriisinsietokyvystä ja demokratian edistämisestä kansainvälisesti. Demokratiaohjelma osallistuu syksyllä 2021 julkaistavaan pohjoismaisen demokratiajulkaisun tuottamiseen ja rahoitukseen.

6.2. Euroopan tulevaisuutta käsittelevä konferenssi

Euroopan tulevaisuuskonferenssin (Conference on the Future of Europe) tarkoituksena on kuulla kansalaisten näkemyksiä EU:n tulevista haasteista ja mahdollisuuksista. Tämä tapahtuu järjestämällä ”alhaalta ylöspäin” -periaatteella laaja kirjo erilaisia tapahtumia EU-tasolla, kansallisesti, alueellisesti ja paikallisesti, myös digitaalisia osallistumisvälineitä hyödyntäen.

Komissio avasi konferenssiin kuuluvan monikielisen verkkofoorumin jo 19.4.2021⁴⁹. Konferenssin käynnistystilaisuus järjestettiin Eurooppa-päivänä 9.5.2021 Strasbourgissa. Käynnistäminen tapahtui pandemiatilanteen vuoksi pääosin virtuaalisesti. Konferenssin johtopäätöksistä raportoidaan keväällä 2022 Ranskan EU-puheenjohtajakaudella.

Suomen kannat EU:n tulevaisuutta käsittelevään konferenssiin on esitetty E-kirjeessä E 3/2020 vp ja E-jatkokirjeessä EJ 1/2021 vp. Myös valtioneuvoston selonteko EU-politiikasta (VNS 7/2020 vp) linjaa Suomen osallistumista konferenssiin. Valtioneuvoston kanslian EU-sihteeristö koordinoi ministeriöiden osallistumista konferenssiin.

6.3. Euroopan unionin lakihankkeet

Euroopan demokratiatoimintasuunnitelman⁵⁰ toimeenpano jatkuu, ja komissio arvioi toimeenpanoa vuonna 2023, vuotta ennen seuraavia Euroopan parlamentin vaaleja. Suunnitelman tavoitteena on parantaa kansalaisten vaikutusmahdollisuuksia ja rakentaa kestävämpiä demokratioita kaikkialla EU:ssa edistämällä vapaita ja rehellisiä vaaleja, vahvistamalla tiedotusvälineiden vapautta sekä torjumalla disinformaatiota. Suomen kannat toimintasuunnitelmaan on esitetty valtioneuvoston E-selvityksessä E 12/2021 vp (15.2.2021).

Euroopan komission työohjelmassa 2021⁵¹ todetaan, että vuonna 2021 komissio tekee ehdotuksen Euroopan poliittisten puolueiden rahoituksen selkeyttämisestä ja toteuttaa toimia maksettujen poliittisten mainosten läpinäkyvyyden lisäämiseksi, liikkuvuutta harjoittavien eurooppalaisten vaalioikeuksien parantamiseksi ja toimittajien ja kansalaisyhteiskunnan suojelemiseksi strategisilta häirintätarkoituksessa nostetuilta kanteilta (ns. SLAPP-kanteet).

7. Demokratiaohjelman vaikuttavuuden arviointi

Demokratiaohjelman toimenpiteiden vaikutukset tulevat näkymään vasta muutaman vuoden viiveellä, kun ohjelman myötä muuttuva lainsäädäntö on tullut voimaan ja uudet toimintatavat on otettu käyttöön. Ohjelman tosiasiallisia yhteiskunnallisia vaikutuksia voi olla vaikea arvioida, koska demokratian kehitykseen vaikuttavat yksittäisten politiikka- tai lainsäädäntötoimenpiteiden rinnalla myös monet muut tekijät kuten poliittinen

⁴⁹ <https://futureu.europa.eu/pages/organiseanevent?locale=fi>

⁵⁰ https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/new-push-european-democracy/european-democracy-action-plan_fi

⁵¹ (COM(2020) 690 final)

ilmapiiri, globaalit kehityssuunnat sekä Suomen talouden ja keskusteluilmapiirin kehitys. Demokratiaohjelman toimenpiteiden lyhyen ja pitkän aikavälin vaikuttavuuden arvioimiseksi demokratiaohjelman valmistelu- ja koordinoitavuusryhmä on kuitenkin työ, jossa kullekin ohjelman toimenpidekokonaisuudelle pyritään määrittämään toimenpide- ja vaikuttavuusmittarit. Mittareiden avulla on tarkoitus seurata ohjelmassa suunniteltujen toimenpiteiden toteutumisen lisäksi pitkän aikavälin yhteiskunnallista vaikuttavuutta. Arviointityö jatkuu syksyllä 2021.

Sisäisen arviointityön lisäksi demokratiaohjelman toimeenpanossa seurataan ja hyödynnetään demokratian kehitystä käsittelevää akateemista tutkimusta. Demokratiaohjelmityön aikana julkaistiin oikeusministeriön rahoittama laaja eduskuntavaalitutkimus. Suomen Akatemian Strategisen tutkimuksen neuvoston rahoittamat demokratiaa käsittelevät tutkimushankkeet julkaisivat demokratian ja osallisuuden teemoista policy brief -sarjan, joka tukee demokratiaohjelman valmistelua⁵². Ohjelmityössä hyödynnetään myös Itä-Suomen yliopiston toteuttamaa arviointia edellisellä hallituskaudella toteutetuista demokraatiapoliittisesta toimintaohjelmasta (2017-2019) sekä perus- ja ihmisoikeustoimintaohjelmasta (2017-2019)⁵³. Toimintaympäristön muutoksia seurataan lisäksi sekä kansallisten että kansallisten mittarien avulla⁵⁴.

8. Valtioneuvoston periaatepäätöksen valmistelu

Kansallinen demokratiaohjelma muodostuu toimintasuunnitelmasta, jota päivitetään ja täydennetään säännöllisin väliajoin toimeenpanon aikana esiin tulleiden tarpeiden mukaisesti. Demokratiaohjelman puitteissa toteutetuista hankkeista ja toimenpiteistä, sidosryhmien kuulemisista, ohjelmityön sisäisestä arviointityöstä sekä ulkopuolisista arvioinneista saatujen kokemusten ja palautteiden perusteella vuoden 2022 aikana on tarkoitus valmistella valtioneuvoston periaatepäätös demokratian edistämisestä, joka ulottuu vuoteen 2025. Periaatepäätöksessä linjataan hallituskauden ylittävistä toimenpiteistä suomalaisen demokratian edistämiseksi. Periaatepäätös valmistellaan avoimesti ja vuorovaikutteisesti, kansalaisyhteiskuntaa kuullen.

⁵² <https://oikeusministerio.fi/demokratiaohjelma-2025> > Julkaisuja

⁵³ <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/162286>

⁵⁴ Esimerkiksi: Freedom in the World –indeksi, Economistin demokraatiaindeksi, Suomen demokraatiaindikaattorit, Nuorisobarometri.